

KELET-KÖZÉP-EURÓPA VILÁGGAZDASÁGI ORIENTÁCIÓJA ÉS FELZÁRKÓZÁSA

Pásztor Szabolcs

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
BUDAPEST

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

KELET-KÖZÉP-EURÓPA VILÁGGAZDASÁGI ORIENTÁCIÓJA ÉS FELZÁRKÓZÁSA

Szerző:

Pásztor Szabolcs

Szakmai lektor:

Halmai Péter

A kézirat lezárása:

2018 december

Kiadó:

Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Közigazgatási Továbbképzési Intézet
www.uni-nke.hu

Felelős kiadó:

Prof. Dr. Kis Norbert rektorhelyettes
Címe: 1083 Budapest, Üllői út 82.

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú,
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt
keretében készült el és jelent meg.

© Pásztor Szabolcs, 2020

© Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2020

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés
és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem
reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel,
azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOM

1. A MEGVÁLTOZOTT CENTRUM–PERIFÉRIA KAPCSOLATOK A GLOBALIZÁCIÓS FOLYAMATOK TÜKRÉBEN	6
2. KELET-KÖZÉP-EURÓPA MEGHATÁROZÁSA ÉS A FEJLŐDÉSI MEGKÉSETTSÉG VÁZLATOS ÁTTEKINTÉSE	8
3. KELET-KÖZÉP-EURÓPA MINT (FÉL) PERIFÉRIA INTEGRÁCIÓJA	11
3.1. A rendszerváltás gazdasági folyamata Kelet-Közép-Európában	13
3.2. Magyarország integrációja. A rendszerváltás előtti időszak	14
3.3. Magyarország gazdasági átalakulása 1989 után	14
3.4. Integrációs folyamatok	15
4. A GLOBALIZÁCIÓ HATÁSAI ÉS MEGÍTÉLÉSE KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN	17
5. MAGYARORSZÁG NYUGATI INTEGRÁCIÓJÁNAK LEGFONTOSABB ÉPÍTŐKOCKÁI	21
6. KELET-KÖZÉP-EURÓPA ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ	24
7. AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓ HATÁSA A TÉRSÉGRE	28
8. A MAGYAR GAZDASÁG HELYZETE A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN 30 ÉS AZ EU-S CSATLAKOZÁS UTÁN 15 ÉVVEL	32
9. AZ EURÓPAI UNIÓ HATÁSA MAGYARORSZÁGRA	35
10. KÍNA ÉS KELET-EURÓPA. A VILÁGGAZDASÁGI INTEGRÁCIÓ KÉT ÚTJA?	37
10.1. A kínai típusú integráció egyes fontosabb lépései	38
10.2. Külpolitikai lépések	38
10.3. A washingtoni konszenzustól a „pekingi konszenzusig”	39
10.4. A 16+1 együttműködés	39
10.5. Az Egy Övezet Egy Út (Yi Dai, Yi Lu) kezdeményezés	40
10.6. A 16+1 együttműködés jövője	42
10.7. A keleti nyitás politikája	43
10.8. Kínai beruházások Magyarországon	44

10.9. Egy lényegi kérdés: a kínai turizmus Magyarországon	45
10.10. Néhány következtetés: Kína, Kelet-Közép-Európa és ezen belül Magyarország viszonya	46
11. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK	47
FELHASZNÁLT IRODALMAK	48

1. A MEGVÁLTOZOTT CENTRUM–PERIFÉRIA KAPCSOLATOK A GLOBALIZÁCIÓS FOLYAMATOK TÜKRÉBEN

Az 1800-as évek elején a globalizáció hatalmas lépést tett előre, amikor a gőzgép és a globális béke következtében az előállított termékek szállítása a korábbiakhoz képest jóval olcsóbbá vált. A 20. század végén a globalizáció második nagyobb szakasza kezdődött, amikor az információs és telekommunikációs technológiának (ICT) köszönhetően a megtermelt áruk szállításának költsége tovább mérséklődött, és az üzleti ötletek átadásának (szállításának) költsége is drámaian lecsökkent. A 19. század elejétől a folyamatosan csökkenő szállítási költségek következtében egy olyan öngerjesztő folyamat indult be, amelyben a kereskedelem, az iparosítás és a gazdasági növekedés egymást erősítve megváltoztatta a gazdasági erőközpontokat. Még korábban, azokat a közel négy évezred óta fennálló ázsiai és a közel-keleti ősi civilizációkat is, amelyek nagyrészt dominánsak voltak az akkori világgazdaságban. Ezeket a régiókat mindösszesen két évszázad alatt kiszorították a mai fejlett országok. Ezt a folyamatot a történészek *Great Divergence*-nek, nagy szétágazásnak hívják, és rámutatnak arra a tényre, hogy ma már egészen nagy gazdasági, politikai, kulturális és katonai hatalom összpontosul néhány országban (BALDWIN, 2016).

Aztán az 1990-es évekre ez a trend hirtelen megváltozott. A gazdag országok évszázadokig tartó felemelkedése ugyanis mindösszesen két évtized alatt megfordult. A mostani részesedésük valahol éppen ott van, ahol 1914-ben volt. Ezt a tendenciát a történészek *Great Convergence*, nagy konvergenciának említik, amely egyébként az utóbbi két-három évtized legfontosabb gazdasági törvényszerűsége is egyben. Ez leginkább a gazdag országokban megfigyelhető globalizációellenes érzésnek tudható be, de fontos szerepet játszik ebben a feltörekvő piacok egyre nagyobb öntudatossága is.

A mai modern globalizáció, amely nagyjából 1820 környékén kezdődött, többnyire a jelenlegi fejlett országok (G7) iparosításával hozható kapcsolatba. 1820 és 1990 között, a G7 részesedése a globális jövedelem egyötödéről nagyjából a kétharmadára emelkedett. Ez a növekedés hirtelen megakadt az 1980-as évek közepén, és visszafordult az 1990-es években. 1990 után pedig a jelenleg gazdag országok gyorsuló ütemű visszaesést tapasztaltak. Ez a visszaesés néhány ország esetében egyértelmű növekedést jelentett. Baldwin (2016) ezeket az országokat *Industrializing Sixként (I6)* emlegeti. Ezen országok részesedése a feldolgozóipari termelésből jelentősen növekedett 1990 óta. Ezek az országok a következők: Kína, Dél-Korea, India, Lengyelország, Indonézia és Thaiföld.

A piaccgazdaság bővülése hosszú évtizedek óta a gazdasági növekedés fontos tényezője. Az 1980-as években Ázsia újonnan iparosodott országai – Japánt követve – járultak hozzá ehhez a növekedéshez, azáltal hogy a globális piac fontos szereplőivé váltak. Ezen országok sikere további lökést adott a globális befektetők számára az iparosítás folytatásához, amely hozzájárult ezen országon nagyobb gazdasági növekedéséhez. Ehhez a tendenciához illeszkedett Kína fokozatos nyitása is, és az 1980-as évek végén a KGST-országok (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa) gazdasági átalakulása, és magának a gazdasági együttműködésnek a felbomlása is. Az utóbbi két esemény jelentősen hozzájárul(t) a globális piac kiszélesedéséhez. Az 1990-es években a globális gazdaság számára a legnagyobb lökést az áru és pénzügyi piacokon megfigyelhető egyre jelentősebb interdependenciák jelentették.

A vasfüggöny leomlása után a kelet-közép-európai országok nyugati integrációja szinte azonnal megkezdődött, melyet jelentősen erősített a majdani EU-s tagság lehetősége.

A kelet-közép-európai országok 2004. május 1-jén beléptek az EU-ba, és immáron majdnem 15 éve teljes jogú tagjai annak a közös piacnak, ahol a javak, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő szabad áramlása teljes egészében biztosított. Továbbá az is fontos, hogy a csatlakozott országokban valamikor majd be kell vezetni a közös fizetőeszközt, az eurót és az országoknak be kell lépniük a Gazdasági és Monetáris Unióba (GMU). Ez már több országban meg is történt, és a strukturális különbségek nagy részét sikerült leépíteni.

Mindezek tükrében ez a monográfia leginkább arra fókuszál, hogy a korábbi államilag szabályozott gazdaságokban hogyan ment végbe a gazdasági átalakulás és ezek az országok hogyan váltak piacgazdaságokká, melynek eredményeként néhány esetben elérték a korábban csatlakozott országok fejlettségi szintjét. A konvergencia további alakulása pedig mind az újonnan csatlakozott, mind pedig a korábban csatlakozott országok számára sok kihívást jelent. A kelet-közép-európai országok átalakulása és az EU-hoz való csatlakozása nem hasonlítható az ázsiai gazdaságok iparosodásához. Ezek az országok ugyanis nem csak egy szabadkereskedelmi övezetben vesznek részt, hanem a javak, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő szabad áramlása is hozzájárul majd az életszínvonal fokozatos konvergenciájához. Ez a fajta fejlődés pedig kimondott politikai célkitűzés, és egyértelmű hatása van a kelet-közép-európai országok helyzetére a világgazdaságban, ugyanis a jövőben nem lehetnek versenyképesek az olyan alacsony munkaerőköltségű országokkal szemben, mint a feltörekvő országok többsége. Ezt a kihívást leginkább a külkereskedelmi kapcsolatok feltárása kapcsán láthatjuk a leginkább. A kereskedelem szerkezetének vizsgálatakor rá lehet mutatni a kelet-közép-európai régió fejletlenségére és annak a szükségességére, hogy a termelés szerkezete elmozduljon a magasabb hozzáadott értékű termékek előállítására. A nemzetgazdaságok fejlődése elképzelhetetlen a nemzetközi gazdasági kapcsolatok, a nemzetközi munkamegosztásban való részvétel nélkül, mert a világ országai, nemzetgazdaságai egy rendszert alkotva sok szállal kötődnek egymáshoz. A világgazdaság szerves rendszer, interdependenciák összessége. Az egyes országok fejlődése függ e kapcsolatrendszerrel, a rendszer egészének és egyes elemeinek viszonyától, struktúrájától. A nemzetközi és a nemzeti gazdaság mindig összekapcsolódik: a nemzetgazdaságnak illeszkednie kell a világgazdaság folyamataihoz, illetve be kell kapcsolódnia a regionális és a globális munkamegosztásba. A nemzetgazdaságok tehát nem létezhetnek elzártan a világtól, főleg a kis, nyitott gazdaságú országok (Kelet-Közép-Európa túlnyomó része) vannak ráutalva a nemzetközi munkamegosztásban való részvételre.¹

¹ Blahó-Kutasi (2010).

2. KELET-KÖZÉP-EURÓPA MEGHATÁROZÁSA ÉS A FEJLŐDÉSI MEGKÉSETTSÉG VÁZLATOS ÁTTEKINTÉSE

Kevés olyan területe van a világnak, ahol ennyi különböző és megosztó (etnikai, kulturális, vallási, gazdasági, politikai, társadalmi stb.) határvonal húzódik, mint Kelet-Közép-Európán belül. Ráadásul e határok nem fedik egymást, ami egyfajta állandósult bizonytalanságot kölcsönöz annak a térségnek, amelynek külső hatáiról, belső tagoltságáról, jellegzetességeiről már két évszázad óta állandó a szakértők közötti vita. A szakirodalmi munkák közül az egyik legjelentősebb Oscar Halecki 1950-ben megjelent műve, melyben Európa határát a mindenkori Orosz Birodalom, illetve Szovjetunió nyugati határánál húzza meg (HALECKI, 1950). Az európai kontinenst négy régióra osztja: Nyugat-, Nyugat-Közép-, Kelet-Közép- és Kelet-Európára. Nyugat-Európának a Rajnától nyugatra, délre és északra fekvő területeket definiálta, beleértve ebbe Olaszországot és Skandináviát is. Kelet-Európaként értelmezte az akkori lengyel–litván államszövetség keleti és délkeleti peremvidégeit, ahol a fehéroroszk és ukránok éltek. E két térség között helyezte el Közép-Európát, megkülönböztetve ezen belül a német nyelvterülettel azonosított Nyugat-Közép-Európát, illetve az ettől keletre eső és a fehéroroszk–ukrán nyelvhatárig terjedő részeket, amelyet Kelet-Közép-Európának nevezett el. Halecki meghatározásában tehát Kelet-Közép-Európa a Baltikumra, Lengyelországra, a cseh és szlovák területekre, a Duna-medencére és a Balkánra terjedt ki (HALECKI, 1950).²

Kelet-Közép-Európa az elmúlt kétszáz évben mindvégig félperiféria szerepet töltött be (BEREND, 1999). Ez felerősítette a térség fragmentációját: míg egyes részei (cseh és szlovén területek) inkább a centrumhoz estek közel, mások (bolgár vagy albán területek) lényegében perifériának számítottak. A térség félperifériás jellegének állandósulásából következett, hogy az elmúlt kétszáz évben rendszeresen a modernizáció vált az itteni társadalmak prioritásává. Ezek a modernizációs kísérletek gazdasági és társadalmi szempontból is komoly fejlődéshez vezettek, összességében azonban a térség egyetlen országát sem emelték ki félperifériás helyzetéből.

A 20. század kezdetéig Kelet-Közép-Európa a kontinens mezőgazdasági területe volt, amelynek fejlettsége alig érte el a nyugat-európai egyharmadát-felét. Az első világháborút követően a régió függetlenségüket vissza-, illetve elnyerő országai a gazdasági nacionalizmus, a magas védővámok és az erőteljes állami beavatkozás stratégiáját választották (szemben a háború előtti sikertelen felzárkózást eredményező szabadkereskedelemmel és exportvezérelt iparosítással), azonban az új modell sem járt sikerrel. A két világháború között is csak mezőgazdasági-ipari gazdaságú országokká váltak. A második világháború után egész Kelet-Közép-Európában a kommunista gazdasági modernizáció kísérlete zajlott, amelynek legfőbb jellegzetessége az erőltetett tőkefelhalmozás, az erőltetett iparosítás, a földek erőszakos elvétele volt. A hetvenes évek közepétől az olajválságot és a világgazdaság strukturális válságát követően Kelet-Közép-Európa növekedése megállt, az itteni politikai elitnek többsége pedig a belső stabili-

---

² Tólas (2016).

tás megőrzése érdekében súlyos adósságválságba vezette a régió országait. Kelet-Közép-Európa tehát a szocialista időszakban nemhogy felzárkózni nem tudott a nyugati centrumhoz, inkább még jobban lemaradt attól. 1989 után pedig lényegében az egész régióban a neoliberais gazdaságpolitika vált uralkodóvá. A centrumországok hatására a „sokkterápiák”, a gazdasági nyitás, a piac- és árliberalizáció, a gyors privatizáció következtében azonban a térség országaiban jelentős visszaesés volt tapasztalható.³

Mindebből az következik, hogy a Wallerstein által felvázolt világrendszer nézőpontjából Kelet-Közép-Európa Nyugat-Európa gazdasági perifériájaként egészen jól értelmezhető. A centrum–periféria kapcsolatok már korábban kialakultak a gabonakereskedelemben a holland és a lengyel területek között a 15. században. Malowist (1966) rámutat például arra, hogy a lengyel arisztokraták, akik valósággal elvakultak azon gdanski kereskedők ezüst pénzétől, amelyeket a hollandoktól kaptak. Egy idő után a parasztjaikat szolgásgba taszították és kényszermunkára kényszerítették őket annak érdekében, hogy a gabonakereskedelmet kiterjesszék. Az erős arisztokrácia és a jobbagság karöltve a kezdetleges kereskedelemmel és ipari fejlődéssel az Elba, a Saale és a Lajta folyóktól keletre valójában a nyugat-európai rohamos gazdasági növekedés hátulütőjeként jelent meg. A strukturalista megközelítés Kelet-Közép-Európa másságának feltételezésén nyugszik, amely feltételezés igazából megerősíti az együttélés elképzelését a centrum–periféria kapcsolatának elmélete mögött. Ezen értelmezés szerint Kelet-Közép-Európa az európai világrendszerhez tartozik, de nem Európához magához, amely a kontinens északnyugati központi magjára szorítkozik. A kelet-közép-európai periféria Nyugat-Európától való függősége a gyarmati kizsákmányolás jegyeit mutatja, amelyben a kizsákmányolt és a kizsákmányoló elkerülhetetlenül egybefonódik addig, amíg az európai modern kapitalista világrendszer működik. Nyilvánvaló, hogy a gyarmati függetlenedést követő fejlődési modellek tükrében, a fogalmi és az elméleti megközelítések látványosan megszaporoedtak, melyeket a globalizáció mai kritikájaként is értelmezhetünk. A kritikusok ezzel szemben rámutatnak arra, hogy ez a megközelítés egyszerűen nem veszi figyelembe a régió belüli dinamikus mozgásokat. A centrum és a periféria dichotómia éppen olyan túlzottan leegyszerűsítő, mint a Nyugat és Kelet dichotómia.

Egyfajta fejlődés azonban még a majorsági birtokrendszer keretei között is végbement, ezt pedig leginkább a sziléziai régió textiliparának látványos fejlődése bizonyította. Ezen a területen sajátos előiparosodás következett be, együttélésben az olyan császári városok kereskedőivel, mint Nürnberg és Augsburg. Ezáltal az a feltételezés, hogy a centrum és a periféria együttélése kizárólag kedvezőtlen a periféria számára, nagyban megkérdőjelezhető. Még a Gdankon keresztül zajló holland gabonakereskedelemnek is voltak pozitív és negatív következményei. A 16. századi nagyarányú ezüstbeáramlás valójában ösztönözte és fenntartotta a Jagelló reneszánsz kultúrát a lengyel–litván államban voltaképpen az egész évszázadban.

A gazdaságtörténet kutatása szempontjából Kelet-Közép-Európa és a kontinens más részei közötti együttélési viszony továbbra is a kutatások középpontjában lévő kérdés marad. Felmerül például az a kérdés is, hogy a skandináv térség, szemben Kelet-Közép-Európával, hogyan tudott a világgazdaság központjához csatlakozni az utóbbi két évszázadban. Berend T. Iván, aki egyébként munkáiban rámutatott a periféria fogalom használatának különös hasznosságára, úgy véli, hogy a centrum és a periféria közötti kapcsolat nem is egyirányú és nem is végzetes (Berend, 1999). Kiemeli a kelet-közép-európai arisztokratikus társadalmak és a skandináv mezőgazdasági társadalmak

³ Tálás (2016); Csaba (2018).

közötti döntő különbségeket, különösen a fejlődési potenciál egyenlőtlen eloszlását. A fejlődés e nézőpont szerint nem csak az elmaradottság leküzdésének kérdése, mint ahogyan azt nagyon sok modernizációs elmélet feltételezi. A *tőke* német változatának előszavában Karl Marx híres szavai nem minden esetben érvényesek: „Az az ország, amely ipari szempontból fejlettebb, nem minden esetben jelenti a kevésbé fejlett országok számára, a saját jövőképét.” Az idő és a növekedés nem lehetséges válasz, amikor a gazdasági és társadalmi szerkezetek és kultúrák alapvetően különbözőek. A fejlődés nem követ egyszerű, univerzális, egyenes és progresszív modellt, amelyet Kelet-Közép-Európa tapasztalatai egyértelműen tükröznek. A gazdasági potenciálban mért távolság a régió és a Nyugat között mindezidáig csak növekedett minden egyes történelmi átalakulás során. Ez éppen úgy igaz volt a korai modern Európára, mint az iparosítás 19. századi szakaszára. Éppen ez bizonyosodott be annak a szovjet rendszernek az összeomlásával, amelyben az állam által irányított szocialista iparosítás is megbukott. A globalizáció jelenlegi helyzetében az is nagyban gyanítható, hogy az USA, Kelet-Ázsia és Nyugat-Európa triádjában Kelet-Közép-Európa egyelőre csekély szerepet játszik. Az is egyértelmű, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozás nem jelenti automatikusan a világgazdaság középpontjába való belépést. Elképzelhető, hogy a régió a periférikus helyzetéből ismét ebbe a periférikus helyzetbe tér vissza. Berend T. Iván korábbi könyvének (1999) címe pedig feltétlenül sokatmondó: *Detour from the Periphery to the Periphery*. Ne szaladjunk azonban ennyire előre, mert a régió átalakulásának és fokozatos világgazdasági integrációjának voltak jellegadó mozzanatai.

A térség legfőbb jellegzetességei között a fragmentáltságot és a köztességet kell elsőként megemlítenünk. Kevés olyan területe van a világnak, ahol ennyi különböző és megosztó (etnikai, kulturális, vallási, gazdasági, politikai, társadalmi stb.) határvonal húzódik, mint e térségen belül. Ráadásul e határok a legkevésbé sem fedik egymást, ami egyfajta állandósult bizonytalanságot kölcsönöz annak a térségnek, amelynek külső határaitól, belső tagoltságáról, alrégióinak jellegzetességeiről mintegy két évszázad óta állandó a szakértők közötti vita. A legfontosabb biztonsági jellegzetességeit a nagyhatalmak közötti földrajzi/politikai fekvése, nemzeti-etnikai fragmentáltsága és konfliktusai, a térség Európán belül állandósult félperifériás jellege, az itteni nemzetállamok kisállami jellege és társadalmi demokratikus deficitje határozta meg. A térség Európa egyik legmegosztottabb és legfragmentáltabb területe. Míg a térségben még ma is 23 nyelvet és 29-30 etnikai csoportot tartanak számon.

A nyugati hatalmak mindkét világháború után megsértették az itt élő nemzetek önrendelkezési jogát, 1945 után pedig a kelet-közép-európai térség valamennyi állama elvesztette szuverenitása jelentős részét, vagyis évtizedekre megakadt a nemzetfejlődése. Amint arra már többször is utaltunk, Kelet-Közép-Európa az elmúlt kétszáz évben mindvégig az európai kontinens félperifériájához tartozott. Ez a sajátos helyzet csak felerősítette a térség sokat emlegetett fragmentációját: míg ugyanis egyes részei (például a cseh és a szlovén területek) inkább a centrumhoz estek közel, mások (például a bolgár vagy az albán területek) lényegében a periféria jellegzetességeit mutatták. Később, 1989-től lényegében az egész régióban a neoliberális gazdaságpolitika vált uralkodóvá. A centrumországok üdvözölték a „sokterápiákat”, a gazdasági nyitást, a piac- és árliberalizációt, a gyors privatizációt azonban a térség országaiban a GDP 20-25%-os visszaeséséhez vezetett, a mezőgazdasági termelés 50%-kal, az ipari pedig 20-30%-kal zuhant. 1993-tól újra nőtt a GDP, ám egyúttal növekedtek a jövedelemkülönbségek (CSABA, 2018; BAGER-KOVÁCS, 2004). Hogyan történt azonban ez az integráció?

3. KELET-KÖZÉP-EURÓPA MINT (FÉL) PERIFÉRIA INTEGRÁCIÓJA

A Kelet-Közép-Európa külső kötődéseiben végbemenő átalakulások elemzésével szükséges folytatni a monográfiát, mert a függőségi viszonyok struktúrájáról alkotott világos konceptuális kép nélkülözhetetlen a régióban végbement, rendszerváltozások utáni átmenet megértéséhez. A kelet-közép-európai társadalmak államszocializmus utáni átalakulása nem légtüres térben ment végbe: a külső függőség öröksége drámai módon leszűkítette az e társadalmak számára elérhető alternatívák körét. Ugyanakkor Kelet-Közép-Európának külső környezetével való szoros összekapcsolódása maga után vonja, hogy ezek az átalakulások döntő hatással voltak az európai integrációra, a kelet–nyugati kapcsolatokra és a világgazdaság szerkezetére is.

A kelet-közép-európai államszocializmussal foglalkozó tudományos munkák jelentős része teljesen elsiklik a külső függőségi viszonyok problémája fölött. Másfelől viszont a Kelet-Közép-Európa külső függőségével foglalkozó tudományos művek értékét nagymértékben csökkenti, hogy a külső függőség politikai vagy gazdasági összetevőjének a jelentőségét figyelmen kívül hagyták vagy alábecsülték, illetve, hogy Nyugat- vagy Dél-Európában, netán Latin-Amerikában kifejlesztett elméleti modelleket erőltettek rá Közép-Kelet-Európa történelmére anélkül, hogy a régió sajátos történelmi tapasztalatait különösebben tekintetbe vették volna.

E kelet-közép-európai országok a szovjet birodalomba való bekebelezésük idején gyakorlatilag mind fejlettebbek voltak, mint a keletről jövő politikai gyarmatosítójuk, és kevésbé fejlettek, mint nyugati szomszédjaik. A régió csaknem két nemzedéken át tartó kiszolgáltatottsága a politikai kolonizációnak nem változtatta meg ezen egyenleg alapvető társadalmi-gazdasági képletét.⁴

A kelet-európai régió országainak Nyugat-Európához való földrajzi közelsége és államszocializmus korszaka előtti, intenzív jelenlétük a nyugat-európai tőkeforgalomban könnyű és magától értetődő célponttá tette őket a külföldi, elsősorban nyugat-európai közvetlen tőkebefektetések előtt abban a pillanatban, hogy 1989–1990-ben összeomlott a határain átívelő ember-, tőke-, áru- és tudásáramlások fölött közvetlen ellenőrzést gyakorló államszocialista rendszer. Néhány évvel a rendszerváltást követően, 1993-ban, még úgy nyilatkoztak a további lehetséges integrációs folyamatokról, mint:

„A függőség birodalmi komponensének megszűnésével Kelet-Közép-Európa, úgy tűnik, olyan átalakulási folyamaton megy keresztül, melynek eredményeképpen az európai színpadon az államszocializmus előtt betöltött szerepéhez hasonló szerepet játszik. Amennyiben az Európai Közösség keleti határa hamarosan egybeesik majd azzal a vonallal, mely korábban Európát Keletre és Nyugatra osztotta, a kelet-közép-európai országok és Nyugat-Európa közötti viszony egyre inkább hasonlónak válhat az Európai Gazdasági Közösség, valamint Portugália, Spanyolország és Görögország között ez utóbbiak tekintélyuralmi-konzervatív diktatúráinak felszámolása után kialakult kapcsolathoz. Ez azt implikálja,

---

⁴ Böröcz (2017).

hogy Kelet-Közép-Európa korábbi államszocialista országainak jövője attól függ, hogy képesek lesznek-e megszerezni a teljes jogú tagságot az Európai Közösségben – ami azt jelentené, hogy korlátlanul hozzáférnének a világ legnagyobb egységes piacához éppúgy, mint bizonyos infrastrukturális fejlesztési alapokhoz –, valamint attól, hogy milyen mértékben lesznek képesek kidolgozni saját régiójuk integrációjának működőképes formáját.”⁵

Az európai gazdaságok nagymérvű tőkeemigrálás- és jövedelmezőségbeli egyenlőtlenségei miatt a Kelet-Európában kialakuló tulajdonváltások – melyek relatíve csekély költséggel jártak a nyugat-európai tőke számára – hatalmas nemzetgazdasági jelentőséggel bíró közvetlen külföldi beruházásokat eredményeztek a célországokban. Mindez a „külső” – külföldi – beruházásoktól való függés iskolapéldáit teremtették meg a térségben. A volt szovjet blokk azon részein, melyek a nyugat-európai tőkeáramlásoknak kevésbé és inkább kísérleti jelleggel voltak kitéve – így a volt Szovjetunió utódállamaiban –, az állami vagyon poszt-államszocialista privatizációja inkább helyi, oligarchikus hatalmi tényezők részvételével történt, így az ezen országokban kialakuló gazdaság-, politika- és társadalomszervezési minták nagyrészt különböznek a Kelet-Közép-Európában megfigyelhető változásoktól.

A poszt-államszocialista átalakulás geopolitikai „játszma” formájában valósult meg. Ennek mintáit nagyban meghatározta az EU-ból önként átvett, kényszeres kormányzatiság és a világ leghatalmasabb katonai-stratégiai szövetségének, az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO) vasmarkú kézszerítése. E két hatalmi rendszer olyan lehetőséget kínált a Kelet-Közép-Európa félperifériás kisállamai számára, amelyet a térség egyetlen állama sem utasíthatott vissza. Eközben az egykori Szovjetunió utódállamaiban – a balti államok kivételével, melyek következetesen a geopolitikai orientációváltás kelet-európai mintájához ragaszkodtak – egyértelműen más típusú politikai-gazdasági megoldások születtek. Nem lehet eléggé hangsúlyozni a globális erők jelentőségét a Kelet-Európában lezajlott intézményi változások folyamatában (BÖRÖCZ, 2017). Az idevágó kutatások árnyaltabb képet adnak a globális erők helyi intézményesüléséről Kelet-Közép-Európában. Ez az egész átalakulás a térség poszt-államszocialista történelmének sajátossága, hiszen amíg néhány országot több utódállamra is feldaraboltak – s így mindegyikük értelemszerűen jóval kisebb globális súlyt képvisel, mint korábbi szövetségi államuk –, más államok nem mentek keresztül ilyen felbomláson.

Mivel elkerülték a feldarabolódást és globális gazdasági súlyuk további, drasztikus csökkenését, az olyan államok, mint Lengyelország, Magyarország, Románia és Bulgária, szétszakadt szomszédállamaiknál bizonyos szempontból erősebb pozícióban találták magukat. A helyi geopolitikai viszonyok megértéséhez kulcskérdés, hogy e négy állam közvetlen környezetében néhány állam – vagy, mint Lengyelország esetében, az összes szomszédos ország – radikális átalakuláson ment keresztül államhatárai vonatkozásában csakúgy, mint globális gazdasági súlya tekintetében. Lengyelország nyilvánvalóan egyedi helyzete az egy főre jutó GDP vonatkozásában, amely a volt szocialista blokk legtöbb kelet-közép-európai tagállamától megkülönbözteti, abból ered, hogy külföldi tartozásának közel felét – akkori áron hozzávetőleg 33 milliárd dollárt (Farnsworth, 1994), lényegében azt az összeget, amellyel külföldi kormányoknak tartozott – 1991-ben elengedték (CALLAGHY, 2004). Az összes többi kelet-közép-európai poszt-szocialista állam folyamatosan, szabályosan törlesztette adósságát, és az egyetlen mentesítő formát az jelentette számukra, hogy privatizációs bevételeiket adósságtörlesztéssé alakíthatták át.⁶

⁵ Böröcz (2017).

⁶ Böröcz (2017).

3.1. A RENDSZERVÁLTÁS GAZDASÁGI FOLYAMATA KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN

A kulturális nemzettudat, nemzet és állam viszonya, a történelmi múlt öröksége és hatása a jelenre, a vallási, etnikai, nyelvi, civilizációs tényezők, a történelmi sorsfordulók hatása és feldolgozása, a szomszédokhoz való viszonyulás mind-mind identitásformáló tényezők és egyben fontos alakítói a gazdasági, külpolitikai és biztonsági stratégiáknak. Ezek nagymértékben befolyásolják a regionális kötődések, kapcsolatok rendszerét és az integrációba való bekapcsolódás érdekeltségi viszonyait.⁷

A kelet-közép-európai országok 1989–1990. évi rendszerváltásának lényege, hogy Közép-Európa egyidejűleg visszatért a piacgazdaságra és reintegrálódott Európába, gyorsan újrafűzte – immár új alapokon – nyugat-európai gazdasági kapcsolatrendszerét. Sem a visegrádi térség és Szlovénia nem alkotnak együttesen közös régiót, sem pedig a földrajzi Közép-Európa nyugati (Németország, Ausztria, Svájc) és keleti része (Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország és Szlovénia) nem forrt szervesen össze. Szerves régióról ugyanis akkor beszélhetünk, ha a partnerek közötti összefonódás erősebb, mint a széttagoltság. A fő akadályt nem csak a fejlettségi különbségek nagysága okozza, hanem az, hogy a divergencia tényezői erősebbek, mint a konvergáló erők, így nem jöhet létre szerves kohézió.⁸

1989-ben a közép-európai átalakuló országokat a rendszerváltás mellett elsősorban a „visszatérés a különbözőséghez” jellemezte.⁹ A kelet-közép-európai országok több okból nem tudtak (tudnak) egymás számára kölcsönös megoldásokat kínáló szoros partnerré válni.

- Azonos, illetve nagyon hasonló, súlyos problémákkal küzdöttek (küzdének).
- Nagyban hasonló volt a szocialista korszak gazdasági öröksége (lepusztult nagyvállalatok, párhuzamos nehézipari szerkezet, összeomlott KGST-piacok).
- A gazdasági fejlődés mozgatórugói nem a kelet-közép-európai térségen belül, hanem kívül vannak.

Valamennyi ország számára Németország a fő külkereskedelmi, tőkenyújtó, technikaszállító, beruházó és kooperációs partner, de gazdasági teherbíró képességét a vártnál is nagyobb mértékben és hosszabb ideig megterhelték a korábbi kelet-német tartományok reintegrációjának feladatai és költségei. A visegrádi országok az EU és a Nyugat térségi stratégiáiban a vasfüggöny lebontása után és az integráció kibővülésével hátrább sorolódtak. Ennek legfontosabb okai a következők voltak.

- Kelet-Közép-Európa nem volt válságrégió, amellyel stratégiaiilag kiemelten foglalkozni kellett volna.
- Nincs stratégiaiilag fontos nyersanyaga, energiaforrása.
- A piacgazdaságra való áttérés nyomán az EU és a Nyugat mindent megkapott.

A kelet-közép-európai országok rendszerváltás utáni legfontosabb gazdaságpolitikai intézkedései voltak: a külkereskedelem és a tőkemozgások liberalizálása, a piacok megnyitása és az árak felszabadítása, a korábbi állami tulajdon gyors, olcsó privatizálása, döntően külföldi tulajdonú vállalatok kezébe juttatása.¹⁰

⁷ Palánkai (2009).

⁸ Kőrösi (2010).

⁹ Kiss J. L. (2003).

¹⁰ Kőrösi (2010).

3.2. MAGYARORSZÁG INTEGRÁCIÓJA. A RENDSZERVÁLTÁS ELŐTTI IDŐSZAK

Magyarország a szovjet blokk részeként a rendszerváltás előtt a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának (KGST) volt a tagja, amely a szocialista országok gazdasági együttműködése volt, így kereskedelmének nagy része is a KGST-országokkal zajlott. Azonban több ország már a rendszerváltás előtt, 1966-ban megfigyelői státuszt töltött be a GATT-ban, majd 1973-ban csatlakozott az egyezményhez, ezáltal növelve külpiaci hatékonyságát a nyugat-európai államokkal való kereskedelem során is. Az 1973-as olajár-emelkedés azonban a többi szocialista országhoz hasonlóan Magyarországot is súlyosan érintette, ezt követően folyamatos gazdasági nehézségekkel, adósságválsággal küzdött. A gazdasági helyzet stabilizációja miatt az ország a kelet-közép-európai államok közül elsőként, 1982-ben csatlakozott a Nemzetközi Valutaalaphoz (IMF) és a Világbankhoz, az IMF pedig ezt követően először 525 millió dolláros készenléti hitelt, valamint egy 80 millió dolláros kiegyenlítő hitelkeretet hagyott jóvá az ország számára, majd 1984-ben még további 425 millióval segítették az ország gazdaságának helyreállítását.

1988. június 25-én az Európai Közösségek és a KGST aláírtak egy megállapodást egymás kölcsönös elismeréséről, majd ezt követően, június 30-án Magyarország és az EK között is létrejött a Kereskedelmi és Gazdasági Együttműködési Megállapodás. Ez tartalmazta a legnagyobb kedvezményes elbánás elvének alkalmazását, illetve az EK részéről a diszkriminatív mennyiségi korlátozások eltörlését. Az egyezmény nagy előrelépést jelentett az ország és a nyugat-európai államok gazdasági kapcsolatainak fejlesztésében, valamint az ország gazdasági integrációjának előremozdításában.

3.3. MAGYARORSZÁG GAZDASÁGI ÁTALAKULÁSA 1989 UTÁN

A Szovjetunió összeomlásával és a KGST megszűnésével Magyarország számára egyértelmű volt, hogy az ország gazdasági, valamint politika stabilizációjának és fejlődésének érdekében a nyugati, euroatlanti integrációhoz való csatlakozás az elsődleges feladat. Ennek érdekében a rendszerváltás nem csak a politikai, de a gazdasági szektort is érintette, így megkezdődött az ország a szocialista-kommunista típusú berendezkedésének átalakítása piacgazdasággá.

A gazdasági átalakulás egyik legfontosabb eleme a korábban állami tulajdonban lévő vállalatok, cégek és szervezetek magántulajdonba helyezése, azaz a privatizáció volt. Ennek első, 1990-ig tartó szakaszára a spontán privatizáció volt a jellemző, amelynek lényege, hogy a különböző hazai és külföldi magánszemélyek – kihasználva a magyar jogrendszer hiányosságait – állami irányítás nélkül, az állami tulajdonú cégek vezetésének segítségével az egyes vállalatokat átalakították, hogy ezáltal magánkézbe kerülhessenek. A folyamatot a társadalom és a politikusok egy része élesen elítélte, elsősorban azért, mert jogilag és erkölcsileg is kifogásolható volt, ezért 1990-től megkezdődött a központilag vezérelt privatizáció kibontakozása, amelyben nagy szerepet játszott az Állami Vagyonügynökség létrejötte. A spontán privatizáció viszonylagos negatív megítélése ellenére a folyamat nagy szerepet játszott abban, hogy a rendszerváltás viszonylag korai szakaszában megjelentek az országban a közvetlen külföldi befektetések (FDI) a nyugat-európai államokból. Ez nagyban hozzásegített ahhoz, hogy Magyarország gyorsan integrálódni tudjon a világgazdaságba, hiszen a befektetések következtében többek között fejlett, korszerű technológia áramlott az országba, ezáltal nőtt a gazdaság termelékenysége és a versenyképesség a nemzetközi piacon. Különösen kiemelkedő volt a külföldi, illetve multinacionális vállalatok, mint például a General Electric megjelené-

se az országban, ugyanis ezen cégek tevékenysége nagyban növelte a nemzetközi kereskedelemben való részese-
dést, illetve számos munkahelyet is biztosítottak az átalakuló munkaerőpiacon, valamint a megtermelt árucikkeket
a külföldi piacokon is értékesítették, ezáltal növelve az ország exportteljesítményét.

Magyarország gazdasági átalakulása szempontjából a felsoroltakon kívül fontos még megemlíteni a kárpót-
lási jegyeket, amely szintén fontos része volt a privatizációnak. A törvény alapján azok az állampolgárok, akik az
államosítás miatt valamilyen kárt szenvedtek, kárpótlásra voltak jogosultak. A kibocsátott értékpapíron a káro-
sultak többek között állami tulajdont, földet kaphattak, ennek megvalósítása és megítélése a gyakorlatban azon-
ban a spontán privatizációhoz hasonlóan inkább negatív volt, ugyanis ezek felhasználása a tulajdonosai körében
sok esetben nehézségekbe ütközött. Magyarország piacgazdaságra történő átállása nem ment végbe zökkenő-
mentesen, ugyanis az ország az 1990-es évek közepére súlyos gondokkal küzdött. 1994-ben mind a folyó fizetési
mérleg, mind az államháztartási hiány akkora mértéket öltött, hogy a kormánynak be kellett avatkoznia. A válas-
tásokat követően megalakuló Horn-kormány pénzügyminisztere Bokros Lajos lett. Az ő nevéhez fűződik a Bokros-
csomag, amelyet 1995-ben jelentettek be az ország gazdaságának kiigazítása céljából. A csomag legfontosabb
intézkedései közé tartozott a forint leértékelése és a csúszó leértékelés bevezetése, a nyugdíjkorhatár megemlése,
a béremelések korlátozása, vámpótlékok bevezetése, a gyógyszertermogatás átalakítása, valamint a tandíj
bevezetése a felsőoktatásban.

Az intézkedések sikerességét a mai napig nem lehet egyértelműen kijelenteni, azonban az látható, hogy a cso-
mag bevezetésének következtében az államháztartási hiány csökkent, ugyanakkor az infláció jelentős mértékben
nőtt, valamint a hazai fogyasztás is visszaesett.

3.4. INTEGRÁCIÓS FOLYAMATOK

Mivel Magyarország a többi kelet-közép-európai ország átalakulásával összehasonlítva egy viszonylag sikeres utat járt be,
ezért a régió államai közül az elsők között szerepelt az egyes integrációkhoz való csatlakozások során. Az ország kiemelt
célja volt az euroatlanti integráció, vagyis az Európai Unióhoz, valamint a NATO-hoz való csatlakozás, ezen kívül még az
1990-es évek közepén csatlakozni tudott az OECD-hez, valamint a GATT-egyezmény aláírójaként a WTO alapító tagja is
lett. A két utóbbi szervezetben való tagság jelentősen elősegítette az ország gazdasági fejlődését és a világkereskedele-
mbe való beilleszkedését a rendszerváltás után. Az EU-csatlakozás és a magyar gazdaság helyreállításának kulcseleme volt a
Poland and Hungary Assistance for the Reconstruction of the Economy, azaz a PHARE-program meghirdetése Magyarorszá-
g számára. Ennek keretében 1990. január 1-jétől megszüntették a diszkriminatív importkorlátokat, bevezették az általános
vámkedvezményt és elindítottak egy tanácsadási programot is. A PHARE keretében különböző programokat valósítot-
tak meg, felkészítve ezzel Magyarországot az integrációhoz való csatlakozásra gazdasági, politikai, valamint társadalmi
szempontból egyaránt (HALMAI, 2007). Ilyen volt például a beruházási program, az intézményfejlesztési program, valamint
a gazdasági és szociális kohéziót erősítő program. Ezek segítségével létrejött a budapesti tőzsde, korszerűsítették, moder-
nizálták a pénzügyi rendszereket, fejlesztették a szolgáltató szektort, illetve nagy szerepet játszottak az állami tulajdonú
vállalatok szerkezetátalakításában. A PHARE-nak köszönhetően a magyar gazdaság jelentősen fejlődött, erősödött, ezáltal
az ország készen állt arra, hogy csatlakozzon és aktív szerepet tudjon vállalni a világpiacon.

Összefoglalva látható, hogy a rendszerváltás időszakában megfigyelhető gazdasági jelenségek, mint például
a magas infláció, a GDP növekedésének hiánya, a magas államadósság az 1990-es évek átalakulása következtében

pozitív irányba változtak. A piacgazdaságra való átállás, valamint a Magyarországra érkező tőkebefektetéseknek köszönhetően nem csak a belső fogyasztás és kereslet, hanem a külkereskedelem is egyre intenzívebbé, élénkebbé vált. Az egyes kormányok intézkedései, továbbá az euroatlanti integrációk által nyújtott támogatások, programok következtében az ország az ezredforduló idején már egyértelműen integrálódott a világgazdaságba, aktív szereplő volt a globális kereskedelemben. Nem szabad azonban csak a hazai példát kiemelnünk, ugyanis a régió további országainak tapasztalata ugyancsak meghatározó volt.

4. A GLOBALIZÁCIÓ HATÁSAI ÉS MEGÍTÉLÉSE KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN

Ahogy arról már sok más tanulmányban is olvashattunk, a globalizáció egy komplex fogalom, folyamat és egyben jelenség, így számos megközelítésből lehet vizsgálni. Ennek kapcsán ugyanúgy lehet pozitívumokat és negatívumokat egyaránt találni. Jelen fejezetben a globalizáció kelet-közép-európai hatásait veszem górcső alá, illetve mutatom be annak társadalmi megítélését.

A nemzetközi kereskedelmi, gazdasági, pénzügyi kapcsolatok fejlődése hozzájárultak a globalizáció felgyorsulásához a világgazdaságban. Az immáron kiszélesedett tér, a nemzetközi piacok felé való nyitás a különböző nemzetállami gazdaságok fellendülését eredményezték, a glóbusz egészén zajló tőkeáramlás és kereskedelem csökkentette a szegénységet és az egyenlőtlenségeket, egyben pedig javította a fejlődő országok gazdasági helyzetét is. Fontos azonban megjegyezni, hogy a globalizáció olvasztótégelyén a nemzetállami és regionális ellentétek is táptalajra leltek, ezek a gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális eltérések pedig a „falak” lebomlásával egyre élesebben megmutatkoznak. A globalizáció hiába érinti pozitívan a fejlődő országokat is, a világgazdaságba való becsatornázás végett esetleges védelmük is megszűnik, kissé olyan ez, mintha a kiscsoportos és nagycsoportos óvodások mind egy homokozóban lennének – a fejlett országok sokkal jobban tudják érvényesíteni érdekeiket, mint a fejlődő országok, sőt, a fejlett gazdaságok képesek befolyásolni a fejlődő gazdaságok perspektíváit, ezáltal pedig magukat a nemzetállamokat is képesek „leuralni”.

Jól kivehető tehát, hogy a globális folyamatokba való becsatlakozás nemcsak előnyökkel jár, hanem alkalmazkodást és védekezést is megkíván. Viszont a megkövetelt lépések megtétele további előnyökkel jár(t), ez egyszerűen szólva azt jelentette, hogy vagy elfogadja ezt egy ország és az később prosperáló lesz számára, vagy nem kíván tudomást venni az újonnan megjelenő kihívásokról, és úgy természetesen a globalizáció negatív aspektusai fogják érni. Korábban több szomszédos ország döntött úgy, hogy regionális szintre emelik kapcsolataikat és az egymás között húzódo esetleges ellentéteket félreteszik, gazdaságaikat jobban összehangolják. Ez kiváló mód volt arra, hogy egy-egy régió vagy országcsoport előnyre tegyen szert és fejlődését gyorsított pályára terelje, azonban napjainkra ez sem bizonyul alternatívának a globalizációs folyamatokkal szemben. A félreértések elkerülése végett, jelenleg is léteznek regionális szintű együttműködések, ezek rendre jelen vannak a globális folyamatokban, azonban a regionális együttműködések csak akkor tudnak igazán hatékonyak lenni, ha elfogadják a globalizáció játékszabályait és ezekre képesek megfelelő választ adni.¹¹

A kelet-közép-európai országok a második világháborút követően a szovjet érdekszférába kerültek, ők alkották az 1989-ig a keleti blokk országait, tagjai voltak többek között a Varsói Szerződésnek és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának is. A blokk felbomlása után viszont a térség országainak piacai megnyíltak a nyugati, fejlett

---

¹¹ Nagy (2007).

gazdaságok irányába, ezzel fokozatosan bekapcsolódtak a globális kereskedelmi folyamatokba is. Sokak mindezt pozitívan, megint mások inkább negatívan látták, de kétség sem fér ahhoz, hogy mindkét oldalnak igaza volt. Az eddig elzárt piacok egyik pillanatról a másikra váltak nyitottá a világgazdaságban játszódó folyamatok számára, illetve váltak egyben sebezhetővé is.

Európa keletibb országainak társadalmára jellemző – talán a történelmük miatt is –, hogy konzervatívabb gondolkodásmóddal rendelkeznek és az új dolgokra nem mindig nyitottak, azokat gyakorta elítélik és inkább a negatív hatásokat helyezik előtérbe, mintsem a pozitívokat. Ez, persze, nem feltétlenül rossz, viszont mindenképpen fontos ezt is figyelembe venni. Különösen igaz ez a globalizációra, hiszen ez az elmúlt évszázad óta korunk egyik legmeghatározóbb jelensége. A globalizáció korai negatív megítélésén még az is rontott, hogy a második világháború után bezárkózott közép-kelet-európai országok tervutasításos gazdasággal rendelkeztek és erről kellett átváltaniuk a piacgazdaságra, ahhoz kellett visszatérniük. Ez egyik országnak sem ment zökkenőmentesen, így érthető, hogy az emberek miért kapcsolják a gazdasági irányváltás okozta negatívumokat a globalizációhoz. Közép-Kelet-Európa egyszerre igyekezett politikailag és gazdaságilag is változni és felzárkózni, azonban ezek mélyen érintették a társadalmi közeget is.¹²

Bod (2002) szerint a gazdasági viszonyok gyors átrendezése összekuszálja az ökoszisztémát, a dinamikus gazdasági fejlődés hamar el tud rontani szervesen felépült társadalmi struktúrákat, mindez jól mutatja, hogy még a gazdasági fejlődés is járhat hátránnyal, így a szóban forgó térségben lejátszódó átalakulás és mélypontok egyértelműen súlyosabb következményekkel jártak. A gazdasági és politikai átrendeződés a közép-kelet-európai társadalmak nagy részét negatívan érintette: növekvő munkanélküliség, infláció, a társadalmi rétegek egymástól való eltávolodása volt jellemző. A létbizonytalanság és az egzisztenciális kiszolgáltatottság áthatotta az emberek mindennapjait. A negatív hatásokat szemlélteti, hogy amíg a korábbi évszázadokban a keleti térség a nyugati országok egy főre jutó nemzeti jövedelmének nagyjából 40-50 százalékát érte el, úgy 1993-ban nem látott mélypontra jutott, és 30 százalékot tett ki csak.¹³

A rendszerváltást követően lezajló privatizáció során több külföldi multinacionális vállalat is megjelent Kelet-Közép-Európában, ezek tömegesen ruháztak be a térség országaiba, modernizációt és technológiai fejlődést hoztak magukkal. A világcégek jelenléte javította a makrogazdasági teljesítménymutatókat, viszont megjelenésükkel együtt ellehetetlenítették a lokális kis- és közepes vállalkozásokat, ez ellen pedig a kormányzati törekvések sem tudtak megoldást nyújtani. Fokozatosan csökkent a kkv-szektor versenyképessége, nem tudtak ugyanis lépést tartani a nagy tőkeerős társaságokkal. A multik továbbá a munkavállalók érdekeit sem tartották szem előtt, ezen pedig csak rontott, hogy a szakszervezetek szintén mélypontra jutottak a politikai változások után.

A globalizáció mellett, hogy mélyen érintette a társadalmakat, illetve a nemzetállamok gazdaságait – néhol erőteljesebben, néhol kevésbé érezhetően – új hatással volt a nemzeti szuverenitásra is. A fentebb írt hatásokból számos politikai résztvevő próbált előnyre szert tenni, például kiemelve a nagyvállalatok által jelentett gazdasági fellendülést vagy munkahelyeket, ellenkező esetben pedig démonizálva a külföldi beruházókat és cégeket, amelyek tönkreteszik a hazai gazdaságokat. A közép-kelet-európai térség kiszolgáltatottsága az 1990-es évek elején

¹² Nagy (2007).

¹³ Nagy (2007).

nem vitatott, a globális folyamatokba újonnan becsatlakozó országokként „kis halaknak” számítottak a nagy óceánban, mindezen pedig csak az segíthetett, ha a kormányzatok tudatosan alkalmazkodtak az új kihívásokhoz. Ezzel egyrészt védve a pozíciójukat, másrészt pedig a későbbiekben előnyt kovácsolva a meghozott intézkedésekből.

Annak érdekében, hogy a globális folyamatokba becsatlakozzon, és egyben Nyugat-Európához felzárkózhasson a kelet-közép-európai régió, az ott lévő országoknak le kellett mondaniuk nemzeti szuverenitásuk egy részéről. Maga a tény, hogy bekapcsolódtak a világgazdasági áramlatokba, azt jelenti, hogy bizonyos szinten alá vetették magukat a külföldi részről történő hatásoknak. Ezzel egyidejűleg megjelent az igény az Európai Unióhoz való csatlakozásra is, ez pedig tovább csorbította a nemzeti önállóságot, hiszen az Unió föderális felépítése nem tesz lehetővé olyan rugalmas mozgásteret, mintha az adott ország nem lenne tagja az Uniónak. Azonban ennél a témánál is ugyanaz mondható el, mint a globalizációról: habár számos követelményt kell teljesíteni, azok javára válnak az áldozatot meghozó országnak.

A globalizáció során a nemzetállamok és azok gazdaságai egy sokkal nagyobb tér részeseivé váltak, ez a tér pedig megköveteli, hogy az országok mindig képesek legyenek megfelelő választ adni az újonnan felbukkanó veszélyekre, anomáliákra. Mindez ugyanúgy igaz az Európai Unió esetében is, a csatlakozás előtt álló kelet-közép-európai országoknak magas elvárásokat kellett teljesíteniük annak érdekében, hogy bekerüljenek az EU-ba. Céljuk elérése érdekében több megszorítást és a társadalomra kedvezőtlen intézkedést kellett felvállaljanak. A felvételt követően továbbra is eleget kell tenni az uniós konvergenciakritériumoknak, sőt, alá kell rendelni magát az adott tagállamnak az uniós intézményeknek, illetve implementálnia kell az uniós jogot.

Összességében elmondható, hogy a keleti blokk felbomlása után Kelet-Közép-Európában a globalizáció hatásainak inkább negatív oldalát tapasztalták a régió országai. A gazdasági átalakulás sebezhetővé tette a nemzetállamok gazdaságait a külföldi szereplőkkel szemben, az ennek ellensúlyozására hozott kormányzati intézkedések viszont tovább rontották a szociális helyzetet, egyben pedig a nemzeti szuverenitást is tovább csorbították. A mélyrepülés azonban fokozatosan alábbhagyott, és ahogy a sorra megjelenő kihívásokra sikeresen tudtak választ adni a térség országai, úgy kezdtek érződni a háttérben húzódó pozitív hatások is. Az Európai Unióhoz történő csatlakozás napjainkra egyértelműen „kifizetődött”, az uniós források ugyanis biztosították a gyors felzárkózást Nyugat-Európához, az Unióban pedig jobb pozícióban vehetnek részt a kelet-közép-európai országok a világgazdaság folyamataiban is.

Általánosságban igaz, hogy a globalizációt vizsgálva számít a kiinduló perspektíva, ha negatívumot keresünk, találunk, ha pozitívumot keresünk, azt is találunk. Fontos elismerni, hogy együttesen vannak jelen ezek a tényezők. Amennyiben előbbit keressük, úgy elmondható, hogy a globalizáció maga alá gyűri a nemzeti szuverenitást és kultúrát, bedarálja az adott nemzetek érdekérvényesítését, a nemzeti nyelvek fennmaradását és a korábban elért status quót is veszélyezteti. Azonban, ha pozitívumot keresünk, akkor láthatjuk, hogy a globalizáció lehetővé teszi a kommunikációs és információs korlátok leküzdését, elősegíti a modernizációt, kiteljesíti az egyén szabadságát az internet által és a különböző közösségek olvasztótégelyévé válik. Az idő múlásával, az 1990-es évek elején érezhető megítélés sokat változott hazánkban és térségünkben, a társadalom a kezdeti zűrzavart követően fokozatosan kezdte látni a jó oldalát a globalizációs folyamatoknak, így napjainkra egyformán beszélhetünk a pozitív és a negatív oldalakról egyaránt.¹⁴

¹⁴ Nagy (2007).

A globalizáció napjaink legerősebb világgazdasági folyamata, nem lehet figyelmen kívül hagyni, sőt, a nemzetállamoknak – ideértve Kelet-Közép-Európa országait is – törekedniük kell arra, hogy megfelelő nemzeti fejlesztésstratégiát dolgozzanak ki, amely csökkenti a globalizáció hátrányait és erősíti annak előnyeit. A globalizáció sokban hasonlíthat a krízis szó eredeti jelentésére: egyfajta lehetőség, melyet, ha megfelelően használunk ki, akkor használunk ki, viszont ha rosszul kezeljük, akkor bekövetkezik a rossz.

5. MAGYARORSZÁG NYUGATI INTEGRÁCIÓJÁNAK LEGFONTOSABB ÉPÍTŐKOCKÁI

A magyar külpolitikai és gazdasági integrációs folyamatok tradicionálisan a nyugati területek felé irányultak. Ebben kisebb megszakítást a hidegháborús időszak jelentett, melynek során az ország a keleti blokkhoz tartozott és ennek következtében egy időre minimálisra csökkentek a külgazdasági kapcsolatai a Nyugattal. Magyarország már a rendszerváltás előtt is igyekezett gazdasági kapcsolatok kialakítására a nyugati országokkal. Ez annak volt köszönhető, hogy 1973-ban kialakult kőolaj-árrobbanás alapjaiban rengette meg a nyugati országokat és keleti blokkhoz tartozó államokat. Ennek következtében a Szovjetunió már nem tudta garantálni Magyarország számára a kedvező árú energiát. Magyarországnak elkerülhetetlenné vált, hogy szert tegyen a gazdasági fejlődéshez szükséges technológiára. Hazánk számos más közép-kelet-európai országhoz hasonlóan súlyosan eladósodott ebben az időszakban. Ekkoriban csatlakoztunk számos nyugati alapítású nemzetközi szervezethez: 1973-ban belép a GATT-ba, amely a (WTO elődszervezeteként ismert). 1982-ben tagja lesz az IMF-nek és a Világbanknak is. Az ország ugyan az Európai Gazdasági Közösséggel diplomáciai kapcsolatokat nem tartott fent, viszont az 1970-években szerződéses kapcsolat jött létre köztük, amely elősegítette, az EGK-országokban, Magyarország agrártermékeivel való érvényesülését.

Magyarország egy már megkezdett nyugati kapcsolati struktúrával rendelkezett, amikor bekövetkezett a rendszerváltás. Az elkövetkezendő időszakban a politikai elit törekvése egyértelműen a minél gyorsabb nyugati világgazdaságba való integráció volt. Gyakran reintegrációt hangsúlyoztak, mivel az ország a világháborúkat megelőzően mindig is nyugati országokkal kereskedett. Magyarország 1990-ben válik az Európa Tanács tagjává, majd 1994-ben egy kereskedelmi megállapodás lépett életbe az Európai Unióval. 1999-ben az országnak gyorsan sikerült csatlakozni a NATO-hoz, később 2004-ben váltunk az EU tagjává. Ebben az időszakban az ország legfontosabb gazdasági partnere az EU és az újaegyesült Németország volt. A nagymértékű eladósodottság miatt fontossá vált, hogy külföldi tőkeberuházások valósuljanak meg, amelyek főként a privatizációra épültek. Ezenfelül fontos volt, hogy minél hamarabb konvertibilis fizetőeszköz legyen az országban. A 2008-as gazdasági válság az EU-n belül is számos olyan belső változás ment végbe, amely Magyarországra nézve kedvezően hatott. Bevezették a közös fizetőeszközt, az eurót, amely segítette az EU-tagországok egymással való kereskedelmét. A négy szabadság elvének köszönhetően a munkaerő szabad áramlása is pozitív hatással volt a nyugati orientáltságunk alakulásának szempontjából. Ezekon felül maga a közös piac is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy leegyszerűsítse a kereskedelmet az EU-s országok között. Ezekből kiindulva azt is mondhatjuk, hogy az EU fontos szereplő volt Magyarország világgazdaságba való integrációjában. A válság következtében ezek a dinamikus gazdasági növekedést előidéző folyamatok megtorpanni látszottak, melynek az lett a következménye, hogy Magyarországnak Kelet felé fordult a figyelme. Napjainkban is egyértelműen az uniós tagállamokkal (leginkább Németországgal) a legszorosabb az ország gazdasági kapcsolata, ideirányul a külkereskedelem nagy része, megközelítőleg nagyjából az exportunk 70%-a.

Azonban az rendkívül beszédes, hogy közel 10 év alatt a fejlődő országokba irányuló külkereskedelem jelentősen növekedett. Ez jól mutatja az aktuális tendenciákat a világgazdaságban. Továbbá nem szabad megfeledkezünk arról, hogy az Unió jelenleg számos területen küzd problémákkal. Idetartoznak a gazdasági és monetáris unió működését érintő kérdések, a strukturális és egyéb más szakpolitikai területeket érintő problémák. Részben ennek is köszönhető az, hogy a magyar kormány EU-n kívüli országokkal is igyekszik minél jobb gazdasági kapcsolat kialakítására. Az 1. ábra jól szemlélteti azt, hogy 2016-ban nem az EU irányába történő magyarországi export hogyan oszlott meg. Ebben is tetten érhető az a tendencia, mely szerint az ázsiai piacok egyre nagyobb szerephez jutnak a magyar külkereskedelemben. Noha az adatok elemzésénél fontos azt leszögezni, hogy a Kínába irányuló exportunk napjainkban 1,5% környékén áll, vagyis a kínai piac nyújtotta lehetőségeket még nem sikerült kiaknáznia az országnak. Ezzel szemben az USA-val jelenleg 5,2%-kal tartja vezető szerepét ezen a területen.

1. ábra: Magyarország Európán kívüli exportja

Forrás: Saját szerkesztés az KSH (2016) adatai alapján.

Mindezekén túlmenően fontos még annak áttekintése is, hogy hazánk – a később tárgyalt európai integráció mellett – jelenleg milyen együttműködésekben keresztül kapcsolódik a világgazdasághoz.

Európára jellemző a határokat átlépő regionális együttműködés jelentőségének növekedése. A gazdasági élet a hatékonyabb munkamegosztás, a versenyképességi előnyök kihasználása érdekében lépi át a határokat. A határokon átnyúló regionális kapcsolatok intenzitásában és az együttműködés színvonalában Nyugat-, valamint Közép- és Kelet-Európa között igen jelentős különbségeket találunk. Nyugat-Európában a regionális együttműködés valójában egy átfogó integrációs folyamat része. A fő folyamat maguknak az országoknak az integrálódása, az áruk, a tőke, a pénz és a munkaerő szabad áramlása, a gazdaság- és a biztonságpolitikák összehangolása. Közép- és

Kelet-Európában azonban ilyenről szó sincs. Létrejött a Közép-európai Szabadkereskedelmi Övezet (CEFTA), de ez még a régió belül is részleges. Csak annyit jelent, hogy a lassan általánossá váló szabadkereskedelem körülményei között nem diszkriminálják a szomszédokat.

A rendszerváltások is szerepet játszottak abban, hogy a nemzetbiztonsági környezet megváltozott. Ebben a környezetben bizonytalan volt, hogy mélyreható politikai, gazdasági változásokat emberi életek kioltása nélkül végre lehet hajtani. Az EU számára a közép-európai térség biztonsága és stabilitása alapvető fontosságú volt. A Visegrádi Együttműködés létrehozása mögötti okok a következők voltak:

- a kommunista blokk maradványainak eltüntetése Közép-Európában,
- közép-európai országok közötti történelmi ellenségeskedések leküzdése,
- közös erőfeszítések segítségével kitűzött társadalmi és politikai célok elérése,
- akkori politikai elitiek a térség jövőjével kapcsolatos meggyőződéseinek hasonlósága.

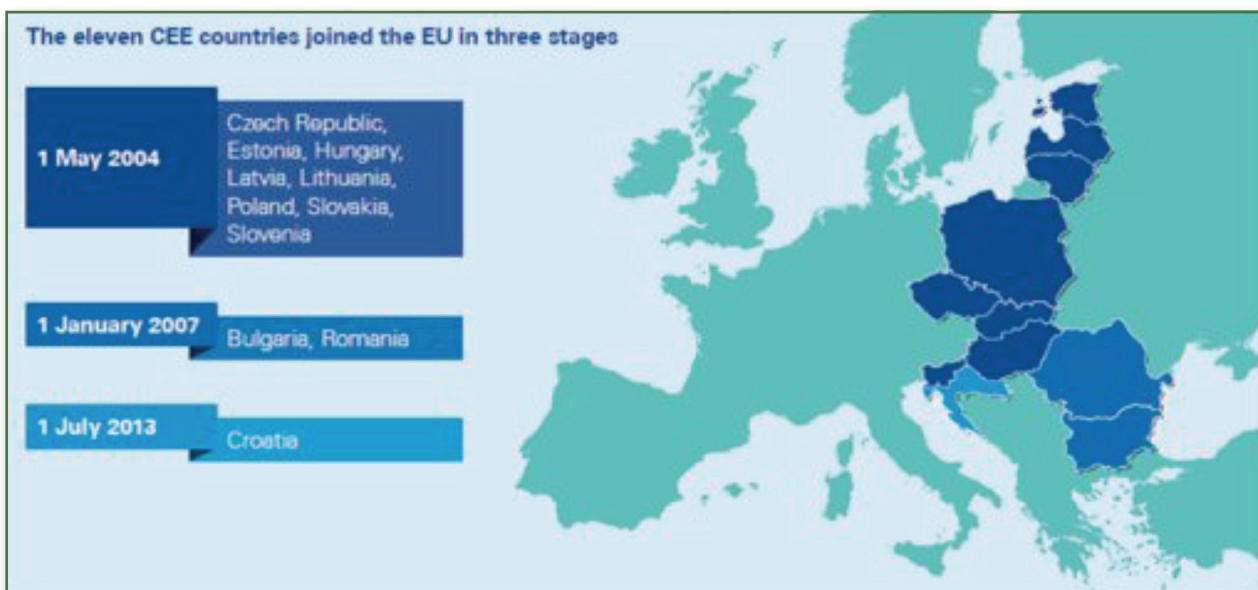
A Visegrádi Nyilatkozat 1991. február 15-én született meg. 1999-ben Magyarország, Lengyelország és Csehország felvételt nyert a NATO-ba. Szlovákia 2004-ben csatlakozott a NATO-hoz. Ezzel az együttműködés létrehozásának legfőbb célja megvalósult. A sikeres integrációs folyamat magasabb szintű elvárásokat támasztott a V4-együttműködéssel szemben. 2000-tól kezdve a kulturális és a társadalmi kapcsolatok intenzitása növekszik a Nemzetközi Visegrádi Alap megalapításának köszönhetően. 2004 óta az is beigazolódott, hogy az Együttműködésnek az EU keretein belül is van helye. A közös érdekekre koncentrálni igyekeznek kihasználni a közös fellépés lehetőségeit.

1992. december 21-én írták alá a CEFTA-megállapodást. Az egyik legfontosabb célkitűzése az volt, hogy egy szabadkereskedelmi övezetet alakítsanak ki a tagállamok között. A másik, hogy a Közösség felé mutassák együttműködési képességüket és csökkentsék a versenyhátrányt. Azt is rögzítették, hogy az adott terméktípusokra vonatkozó vámokat milyen, egymástól eltérő ütemben bontják le.

Az eredeti megállapodás szerint az adott országokon kívül (V4) mások nem csatlakozhattak. 1995-ben mégis módosították, hogy Szlovénia csatlakozhasson. A CEFTA létrehozásának azért volt jelentősége, mert a közép-európai piacokat az összeomlás fenyegette, valamint fel tudták gyorsítani a térség kereskedelmének liberalizációját. Az országok gazdasági és kereskedelmi kapcsolatait fogta át. A megállapodás középpontjába elsősorban az áruforgalmat helyezték. Az ezzel kapcsolatos akadályok megszüntetése, a kereskedelem liberalizációja és a gazdasági kooperáció voltak a fő célkitűzések. A tagság feltételeihez tartozott eleinte a Kereskedelmi Világszervezetben való tagság, társulási megállapodás az Európai Közösséggel és egy szabadkereskedelmi megállapodás a CEFTA-t alkotó államokkal. Később a WTO-tagság helyett elegendő volt a WTO szabályainak betartása, bármilyen jellegű társulási megállapodás az EU-val, de a szabadkereskedelmi megállapodás megmaradt. 2004-ben, az EU-s csatlakozáskor az alapítók kiléptek az egyezményből. 2017-ben a tagok: Macedónia, Albánia, Bosznia-Hercegovina, Koszovó, Moldova, Montenegró, Szerbia.

6. KELET-KÖZÉP-EURÓPA ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ

Az Európai Unió 2004-ben több irányban bővült: három balti ország, két szigetország és öt közép-kelet-európai ország csatlakozott a Közösség történetének legnagyobb bővítési körében. A bővítés számos területen nagy várakozásokat keltett. A munkaerő, a tőke, az áruk és szolgáltatások szabad áramlása nemcsak az EU globális szerepét erősíti, hanem hozzájárult ahhoz, hogy a társadalmi, gazdasági és területi kohézió erősödjön, illetve erősödjön a régi és új, valamint az új tagállamok közötti együttműködés is. A növekedés kezdeti éveit követően a világméretű pénzügyi és gazdasági válság visszavetette a fejlődést, nemcsak a gazdasági teljesítmény szempontjából, hanem megváltoztatta a migrációs trendeket is.

1. térkép: A kelet-közép-európai országok csatlakozása az EU-hoz

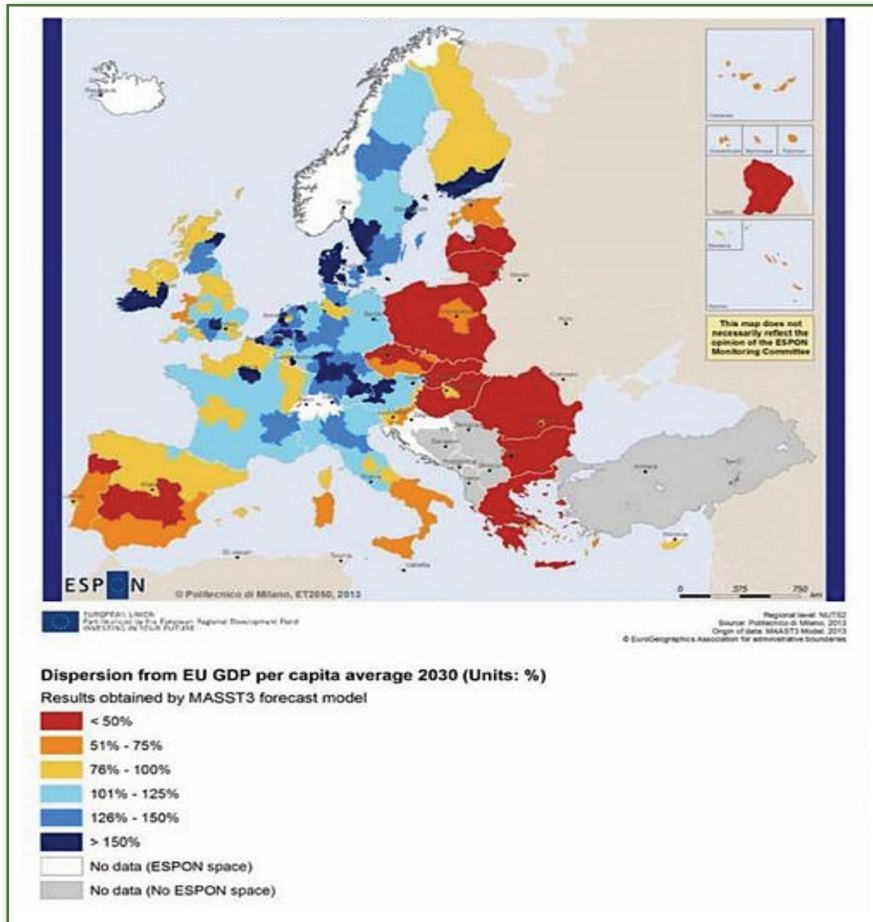
Forrás: Eurostat (2018).

Gazdasági ellenálló képesség szempontjából a nemzetgazdaságok befolyásolták inkább a térségeket, így nincs számottevő eltérés az új és a régi tagállamok között a gazdasági válság hatásait illetően. A gazdasági változások befolyásolták a migrációt is. Az EU politikai stabilitásának és gazdasági jólétének köszönhetően a nemzetközi migráció fontos célpontja. Azonban a régi és az új tagállamok között egyértelmű választóvonal van. A legtöbb új tagállamnak az

elvándorlással kell szembenéznie, különösen a balti államoknak, míg Cipruson és Máltán bevándorlás tapasztalható.¹⁵

A gazdasági válság hatásainak szempontjából a választóvonal nem a régi és új tagállamok között húzódik, hanem inkább az egykori vasfüggöny két oldala között. A nemzetgazdaságokon belül a törésvonal a fővárosi régiók és a többi térség között húzódik. Lengyelország nagy része ellenálló volt a gazdasági válsággal szemben. Németország egésze is viszonylag rezisztensnek tekinthető. Azonban a keletnémet régiókat ugyanúgy érintette a válság, mint az új tagállamokat. Ez utal arra, hogy az egykori szocialista blokk gazdasága még mindig a rendszerváltással kapcsolatos strukturális problémákkal küzd.¹⁶

2. térkép: Regionális gazdasági szakadék 2030 (eltérés az EU GDP/fő átlagtól, az átlag %-ában)

Forrás: Eurostat (2018).

A kelet-közép-európai országok erősen függenek a külföldi tőkéktől, ami fontos szerepet játszik e gazdaságok átalakulásában és modernizációjában. Másrészt növeli annak kockázatát, hogy a makroregionális gazdaság feldarabolódik fejlettebb és nagyobb befolyással rendelkező ágazatokra és térségekre, illetve olyan kevésbé fejlettekre, ahol hiá-

¹⁵ Sedelmeier (2016).

¹⁶ Gál (2015).

nyoznak a beruházások és a modernizáció, valamint nagy a versenyképesség elvesztésének kockázata a növekvő európai versenyben. Ez a folyamat valószínűleg 2030-ig tovább folytatódik. Éppen a nagyobb külföldi tőkebefektetés-növekedés nem vezet gyorsabb növekedéshez. Egy alacsony, 2,2%-os növekedési rátával a fejlettebb nyugati régiók és a keleti régiók közötti szakadék aligha fog változni. Kelet-Közép-Európában a fővárosok felzárkózása az EU-átlaghoz gyorsabb volt, és megvan a veszélye a további koncentrációnak és a növekvő különbségeknek.¹⁷

A korábbi Kelet-Németország területén hosszú ideje negatív népesedési trendek, elvándorlás, elnéptelenedés, a népesség elöregedése tapasztalható. Kelet-Közép-Európa más részein ez a folyamat nem volt ilyen intenzív, de a negatív népességváltozás valószínűleg a jövőben is kihívás lesz. Nemcsak az elöregedésnek és a rurális területekről városokba áramlásnak, de az EU-n belüli migrációnak is negatív hatása lehet Kelet-Közép-Európa fejlődésére. Az EU-n belüli legnagyobb migráció Németország és Lengyelország között figyelhető meg, de Csehországnak, Szlovákiának és Magyarországnak is szembe kell néznie a szakképzett munkaerő elvándorlásával. Ez kihívásokat okozhat a növekedés és termelékenység terén, tovább veszélyeztetve a versenyképességet.¹⁸

Az EU bővítése többszörös hatással volt a régiókra és a városokra. A személyek szabad áramlása megváltoztatta a helyi piacokat és a funkcionális kapcsolatokat. Európa-szerte ismert példa erre a Bécs–Pozsony nagyvárosi térség. A határmenti kisvárosok is tovább fejlődhetnek a funkcionális integráció által, amihez a keretfeltételeket az EU-s előírások teremtik meg. Az EU-integrációnak erős hatása van olyan régiókra és városokra is, melyek nem az államhatárok közvetlen szomszédságában helyezkednek el. A közös piac és a gazdasági változások hatnak a helyi-regionális gazdasági struktúrára. A befektetésekért és ezáltal a gazdasági prosperitásért és a munkahelyekért folytatott verseny felerősödött. Különösen a külső tőkéktől függő Kelet-Közép-Európában a városok befektetőkért folytatott versenye még erősebb. Fennáll az elavult helyi gazdasági szerkezet fennmaradásának, és így a gazdasági hátrányok további konzerválásának, kockázata is. A munkaerő szabad áramlása a helyi gazdaságra is hatással van. A rurális térségek és a kis- és középvárosok a fiatal, szakképzett és aktív népesség szelektív elvándorlásával néznek szembe, ami elöregedéshez, változó igényekhez és a közszolgáltatások növekvő költségeihez vezet.¹⁹

A kelet-közép-európai országok EU-kapcsolatainak hatásairól szólva kiemelendő, hogy kereskedelempolitikai téren az EU részesítette pozitív aszimmetriában ezeket az országokat a nyújtott kedvezmények és a liberalizáció gyorsabb megvalósítása révén. Hangsúlyozni kell, hogy a tényleges piacnyitás előnyeiből viszont az EU folyamatosan sokkal nagyobb hasznot húzott és húz ma is, mint a kelet-közép-európai országok (a piacbővítés, az exportnövelés hasznából és a profitbevételek növekedéséből).²⁰

Az EU-csatlakozás hatását a térségre annak függvényében értékelhetjük, hogy az EU miként járult hozzá:

- a transzformáció megvalósításához,
- a modernizációs beruházásokhoz,
- az új európai nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódáshoz (a tényleges piacnyitáshoz), a közvetlen

¹⁷ Gál (2015).

¹⁸ Sedelmeier (2016).

¹⁹ Le Gourriérec (2014).

²⁰ Csath (2008).

beruházások gazdaságfejlesztő hatásához,

- a vállalati együttműködés tartós kiépítéséhez,
- az európai integrációba történő belépés nyomán a reálgazdasági előnyök tényleges realizálásához.²¹

Az átfogó modernizációhoz a kelet-közép-európai országoknak kedvező feltételek melletti tőkebevonásra és technológiatranszferre van szükségük. Mindkettő, de különösen a tőkebevonás, igen kedvezőtlen feltételek mellett történt. Az EU-országokból a kelet-közép-európai országokba irányuló tőke- és know-how-transzfernek két fő, különböző sajátosságokat hordozó területe van:

1. A nemzetközi nagyvállalatok nagy projektumok keretében hosszú távú befektetési és leányvállalati stratégia alapján beszállító telephelyeket létesítenek, erősen tőkeintenzív technológiával a kelet-közép-európai országokban. Nagy volumenű beruházásokat valósítottak meg, kettős céllal: az olcsó beszállítások révén nyert költségelőny jelentős a nyugati partner számára és a gyártott termékekkel piacszerzés a visegrádi országokban.
2. A nyugati kisvállalatok relatíve kis beruházásai a visegrádi országokban főleg a különböző termékek forgalmazásában, a szolgáltatásokban és részben a vendéglátásban valósultak meg. Ezek többsége rövid távú haszonmaximalizálásra és a korábbi hiányterületeken elért extraprofit szerzésére törekszik. Az EU-cégek piaci behatolása a kelet-közép-európai országokba nagymérvű volt és a 2008. évi válságig jelentős dinamikát mutatott, míg ugyanez fordítva alig következett be. E téren is aszimmetrikusak az előnyök az EU, elsősorban Németország és Ausztria javára (KÖRÖSI, 2010). A 2008–2010-es válság kezelése után évtizedünk első felében ismét megélenkültek a külföldi tőkeberuházások a kelet-közép-európai országokban. A kelet-közép-európai országok közötti kapcsolatokat az EU-cégek közül elsősorban a multinacionális nagyvállalatok befolyásolják. A piaci kínálatban való jelenlétük mindenütt párhuzamos, ami a régió belüli egy fő telephely kiválasztására épülő stratégiát jelzi. Ezzel egyidejűleg észrevehető a törekvés, hogy az egyes visegrádi országokban más-más termékcsoporthoz vagy részegység előállítására szakosodnak. A transznacionális vállalatok a térség egymás közötti és az EU nyugati részével való kereskedelmét is növekvő mértékben befolyásolják. Az EU fő hatása a kelet-közép-európai országok külkereskedelmére, hogy maga felé téríti, vonzza azt. A kelet-közép-európai országok a rendszerváltás és a KGST összeomlása nyomán új orientációval intenzíven az EU felé fordultak, versenyképesen exportálható árualapjaikat oda terelték át. Az EU-ból származó behozatal versenye a kelet-európai országokban jelentős belföldi termelést és egymás országaiból származó importot szorított ki a térségben. A párhuzamos termelési kapacitások is az egymás közötti kereskedelmet korlátozták.²²

²¹ Körösi (2010).

²² Körösi (2010).

7. AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓ HATÁSA A TÉRSÉGRE

Amikor a globalizációba való bekapcsolódásról beszélünk az egyes országok esetében, akkor mindig – ezt a korábbiakban már láttuk is – találkozhatunk ellentmondásokkal, hogy jó-e egyáltalán a globalizáció, emiatt pedig nagyon nehéz értékelni, hogy pozitív vagy negatív hatással járt-e a globalizációba való becsatlakozás.

A rendszerváltást követően a közép-kelet-európai térség országai számára egyértelmű volt az irányvonal: részt venni a globális világ gazdaságban, amely számukra egyet jelentett az európai integrációba vagy bekapcsolódással. A volt keleti blokk országokban egyértelműen az volt a percepció, hogy az európai integrációban való részvétel az országok szempontjából elkerülhetetlen, hiszen csak így van esély a Nyugat utolérésére. A legtöbb kelet-közép-európai ország számára sikerült is elérni ezt a célt 2004-re, hiszen május 1-jén a keleti blokk nyolc országa csatlakozhatott az Európai Unióhoz (köztük Magyarország is), majd 2007. január 1-jén Románia és Bulgária is felvételt nyert. A tagságot követően még egyértelműen pozitív volt az attitűd az Európai Unióval szemben, azonban a 2008-as gazdasági és pénzügyi válság az EU-t is elérte, ennek egyik hatása az euroszkepticizmus megerősödése volt, ez pedig nagymértékben érintette a közép-kelet-európai térséget. Éppen ezek miatt nagyon nehéz értékelni, hogy alapjaiban véve pozitív vagy negatív hatással volt egy országra a globalizációba való bekapcsolódás. Ebben az esetben külön fogom választani az EU-csatlakozás gazdasági és politikai-társadalmi hatásait. Első körben a gazdasági hatásokról ejtünk röviden szót.

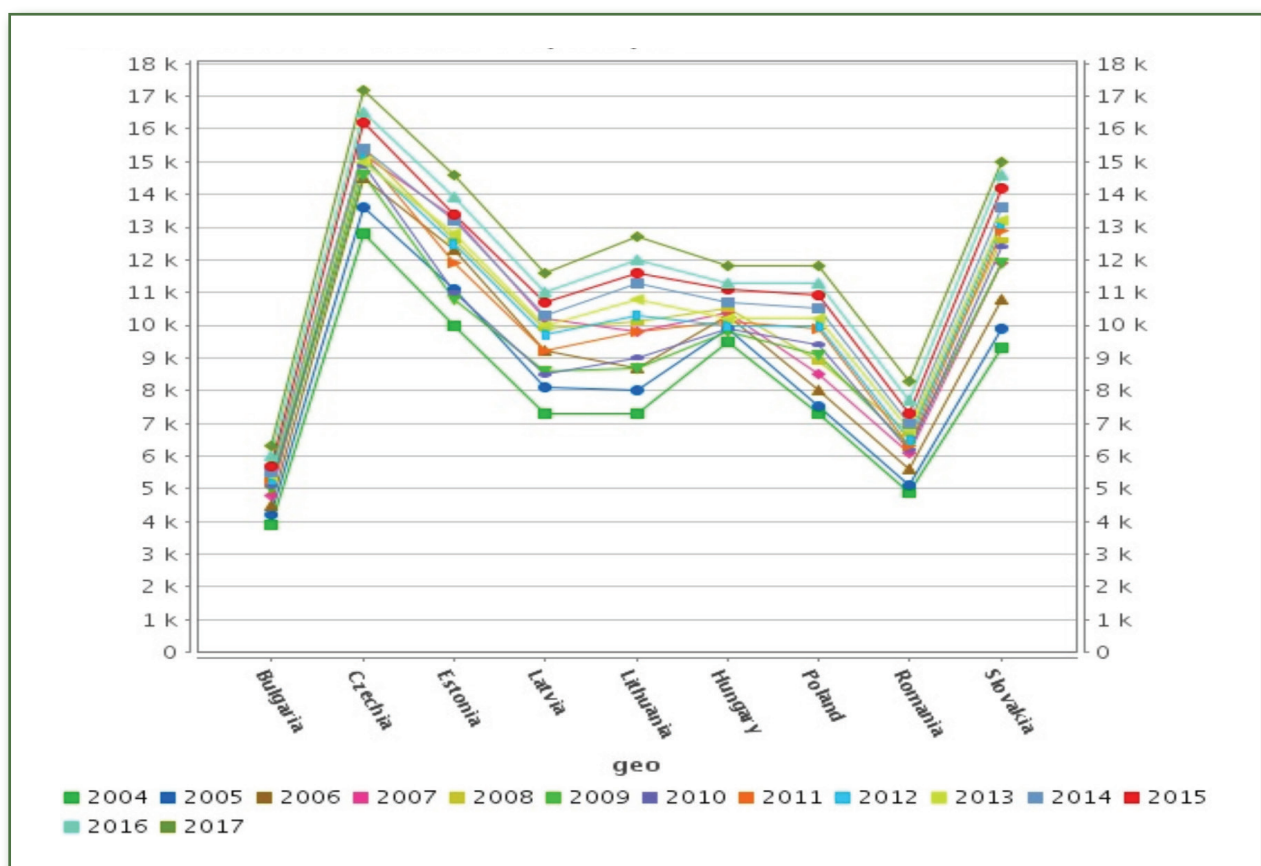
Az EU-csatlakozás gazdaságra gyakorolt hatásai esetében néhány gazdasági mutatón keresztül fogjuk megvizsgálni, hogy pozitív vagy negatív hatással volt-e a közép-kelet-európai országokra az EU-csatlakozás. Minden használt adat az Eurostat oldaláról származik.²³ A kelet-közép-európai térség a csatlakozást követően haszonélvezője volt, és még mind a mai napig az is, az EU-s forrásoknak. Például a 2007–2013-as időszakot tekintve csak Magyarország 8600 milliárd forintot kapott különböző támogatásokon keresztül, míg az EU-ba összesen 3000 milliárd forintot fizettünk be.²⁴ Azonban ebből még nem szabad messzemenő következtetéseket levonni, hiszen ennek vannak árnyoldalai is. Az EU tagállamai teljes mértékben elesnek a vámbevételektől, hiszen ez egységesen az európai költségvetésbe kerül, emellett pedig a szabad tőke áramlása nem minden esetben gyakorolt pozitív hatást a fejletlenebb, később csatlakozó tagállamokra. Alapvetően a szabad tőke áramlása és az EU-n belüli teljesen szabad kereskedelem azt jelenthetné a Kelet-Közép-Európa EU-s országai számára, hogy a vállalataik szabadon működhetnek az EU területén, ezáltal egy hatalmas piachoz juthatnak. Ez volt legalábbis az elmélet az EU-csatlakozást megelőzően. Azonban a csatlakozást követően egyértelműen kiderült, hogy térség országai nem rendelkeznek olyan versenyképes vállalatokkal, amelyek képesek lennének felvenni a versenyt a nyugati nagyvállalatokkal, nem-

²³ Eurostat (2018).

²⁴ Eurologus (2016).

csak a nyugat-európai piacokon, de még a hazai piacokon sem. Ezért sokkal inkább az történt, hogy a nagy nyugati multinacionális cégek, a megnyíló új piacokat gyakorlatilag kisajátították magunknak. Ez sok esetben ellenérzést váltott ki az új tagállamok körében. Gondoljunk csak Magyarországra, ahol bekerült a politikai köznyelvbe az, hogy a multik kiviszik az országból a tőkét. Ez a valóságban egyáltalán nem így van. Magyarországon megfigyelhető az, hogy a kiírt EU-s pályázatok legnagyobb részét multinacionális cégek nyerik el, azonban ezek a cégek itt fektetnek be, és a tőkebefektetések által új munkahelyeket teremtenek.

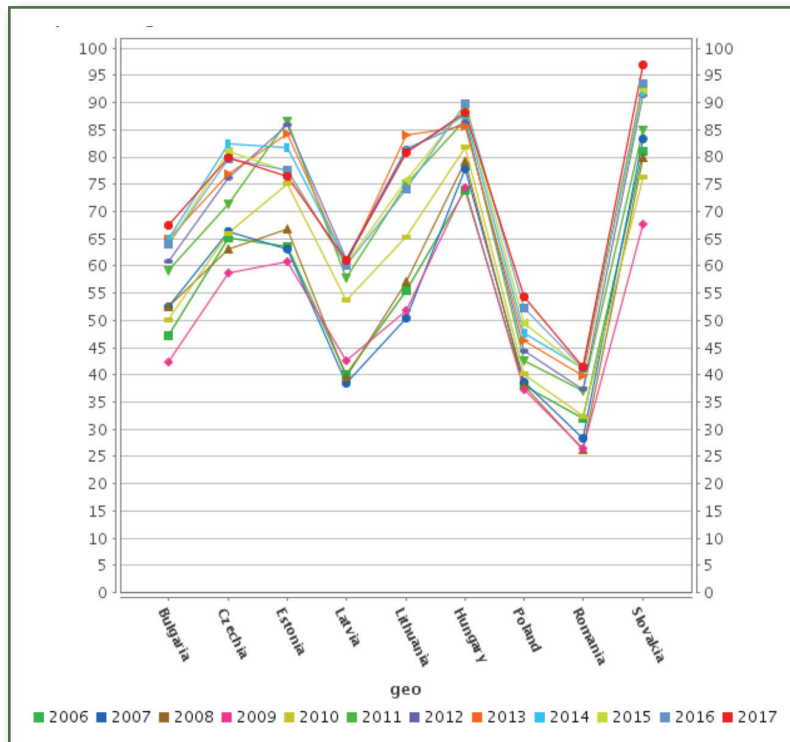
Az első adat, amelyet meg szeretnénk vizsgálni, az az egy főre jutó GDP alakulása vásárlóerő-paritáson számolva. Ez talán a legegységesebb adatsor, amelyet a legtöbb esetben fel szoktak használni a fejlődésnek a felmérésére. A GDP alakulását a kilenc kelet-közép-európai EU-s ország esetében lásd az 1. ábrán.

2. ábra: Egy főre eső reál GDP a 2010-es évet alapul véve számított láncviszonyozatokkal euróban

Forrás: Eurostat (2018).

Az ábrán jól látszik, hogy 2004-től kezdve, tehát az EU-csatlakozást követően, szinte azonnal nőni kezdett az egy főre jutó GDP. Igaz, hogy a gazdasági válság alatt ez a növekedés megtorpant, sőt, a legtöbb esetben visszaeséséről kell beszélnünk. Azonban alapvetően azt mondhatjuk el, hogy az EU-csatlakozás egyértelműen pozitívan hatott a GDP-re. Második mutatóként azt szeretném megmutatni, hogy az export és az import a GDP nagyjából hány százalékát teszi ki és az EU-csatlakozás erre a mutatóra hogyan hatott (lásd 3. és 4. ábra).

3. ábra: Az áruk és szolgáltatások exportjának aránya a GDP százalékában

Forrás: Eurostat (2018).

4. ábra: Az áruk és szolgáltatások importjának aránya a GDP százalékában

Forrás: Eurostat (2018).

Mindkét ábrán jól látszik, hogy az EU-csatlakozást követően, a GDP-hez hasonlóan, az export és az import volume-ne is növekedett mindegyik országban, habár a gazdasági válság ezt is visszavetette némiképp. Gazdaságilag ezek alapján azt mondhatjuk, hogy ilyen szempontból az EU-csatlakozás egyenlege pozitív, talán csak a kkv-sektort lehetne megemlíteni, amely nem volt elég versenyképes a multinacionális vállalatokkal szemben, ezért ők a versenyben velük szemben alulmaradtak.

Politikai értelemben véve szintén beszélhetünk pozitív és negatív hatásokról egyaránt. Pozitívként lehet megemlíteni az egy értékközösséghez való tartozást és azt, hogy a kisebb államok – mint például Magyarország is – a globalizált világban, a nemzetközi porondon jobban tudja érvényesíteni az akaratát az Európai Unió tagjaként, mint egyedül. Azonban ez egyben hátulütőkkel is jár.

Az elmúlt időszakban főleg Magyarország és Lengyelország esetében jelent meg a szuverenitás kérdése. Az EU-tagság együtt jár azzal, hogy a tagállamok bizonyos hatásköröket teljes mértékben átruháznak az Európai Unióra. Ezzel pedig gyakorlatilag csökken a szuverenitásuk. Ez például igaz a kereskedelempolitikára, az agrárpolitikára vagy például a halászatra. Azok az államok, amelyek pedig tagjai az eurózónának (a térségből a balti államok és Szlovákia), még az önálló monetáris politikáról is lemondanak. Ez néhány tagállamnak egyszerűen nem tetszik. A legtöbb esetben azzal érvelnek, hogy az Európai Unió nem működik demokratikusan, amelyet pedig a meglévő demokratikus deficitekre vezetnek vissza. Egy másik fontos szempont a munkaerő szabad áramlása, amely lehet mind pozitív, mind pedig negatív. A munkavállalók számára ez egyértelműen egy pozitív hozadéka az EU-csatlakozásnak, hiszen bármelyik tagállamban vállalhatnak munkát. Azonban emiatt a szegényebb tagállamok kénytelenek szembe nézni az úgynevezett „brain drain” jelenségével, amely azt jelenti, hogy a fejlettebb országok egyszerűen a jobb pénzügyi feltételek miatt elszívják a tehetségesebb munkavállalókat. A másik probléma az általános elvándorlás, amely nem csak a magasan képzett munkaerőre jellemző, hanem sok esetben az alacsonyabban képzettek is elindulnak szerencsét próbálni egy gazdagabb országba. Ez ahhoz vezet, hogy a fejletlenebb országokban munkaerőhiány léphet fel, amely alapvetően meggátolja a gazdasági fejlődését, és tovább gerjeszti ezt a folyamatot. Ez a jelenség a legtöbb kelet-közép-európai EU-s országra jellemző, így Magyarországra is.

8. A MAGYAR GAZDASÁG HELYZETE A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN 30 ÉS AZ EU-S CSATLAKOZÁS UTÁN 15 ÉVVEL

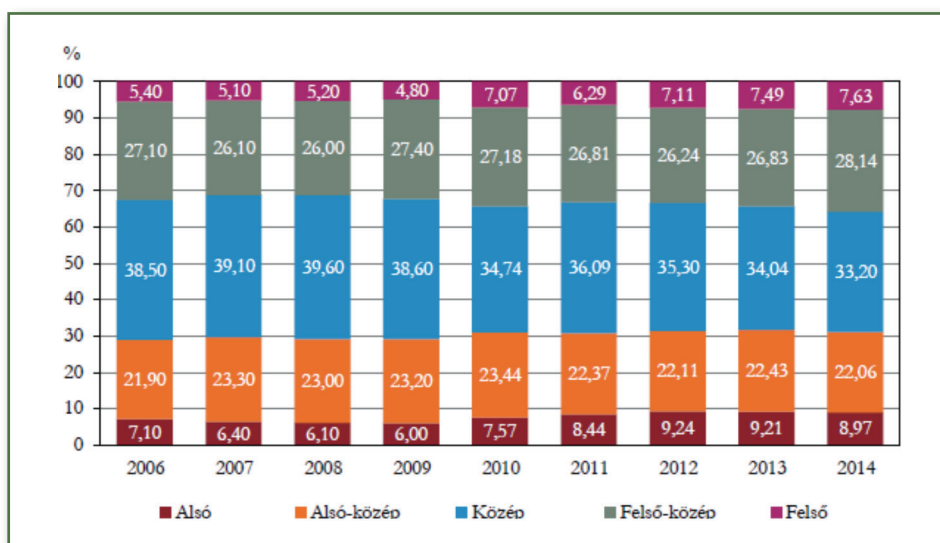
Jövőre hazánk két fontos jubileumi eseményt fog megünnepelni: a rendszerváltás 30. és az Európai Unióhoz való csatlakozás 15. évfordulóját. Ahogyan azt a monográfiában láthattuk, az elmúlt három évtizedben, az egykori államszocialista tervgazdaságból az ország sikeresen nyitott a piacgazdaság felé, ugyanakkor a Varsói Szerződés és KGST megszűnését követően a magyar gazdaság jelentős piacokat veszített el. Ugyanakkor a nyugat-európai befektetők és vállalatok megjelenésének köszönhetően új munkahelyeket nyitottak meg, azonban néhány kutató úgy tartja, hogy ez a gazdaság torzulásához vezetett. Érdeemes ezért egy rövid áttekintést nyújtani a magyar gazdaság helyzetének 2004 és 2014 közötti időszakáról.

Elsőként fontos megemlíteni, hogy 1985-ben a Szovjetunió élére Mihail Gorbacsov került, aki gazdasági és politikai téren reformokat vezetett be és normalizálta a kapcsolatait az Egyesült Államokkal és a Kínai Népköztársasággal. Az új pártfőtitkár beszédjében kijelentette, hogy tiszteletben tartja az államok függetlenségét és szuverenitását.²⁵ Az új szovjet vezetésnek köszönhetően ebben az időszakban a közép-európai régió vezetői óvatos gazdasági reformokat hajtottak végre, majd az 1989–1990-es választási időszakot követően áttértek a piacgazdaság rendszerére. Stark Antal tanulmányában a magyar gazdaság 1990–2010 közötti időszakát vizsgálja meg (STARK, 2011) A közgazdász szerint 2010-ben a magyar lakosság reáljövedelme az 1989. évi reáljövedelem 97%-os szintjét érte el, ami jelentős gazdasági lassulásnak tudható be. Továbbá az államadósság folyamatosan növekedett, míg az aktív és munkaképes népesség csökkent vagy kivándorolt. A szerző szerint a torz és gyengén teljesítő gazdaság kialakulásának négy fő oka volt.

1. Első kihívásként a növekvő jövedelemkülönbség jöhet szóba. Az OECD felmérése szerint a térségben Magyarországon a legnagyobb a munkabérekülönbség a fehér- és kékgalléros dolgozók között, ami tovább tágitotta az elmúlt években a gazdagok és szegények közti társadalmi ollót. Ugyanakkor az elmúlt években a magyar kormány a hátrányos társadalmi helyzetben élőket igyekezett közmunkához és jobb szociális ellátáshoz hozzájuttatni, ami némi javulást hozott.

²⁵ Sz. Bíró (2011).

5. ábra: A különböző jövedelmi rétegek aránya a népességben belül

Forrás: OECD (2018).

Az 5. ábra a 2006 és 2014 közötti lakosságon belüli jövedelmi rétegek arányának kialakulását mutatja. A 2010 utáni időszakban az alsó réteg jövedelmei nőttek, míg az alsó közép- és középréteg jövedelmei változatlanok maradtak.

2. Másodikként Stark Antal az államháztartás forrásainak bővítését és a gazdasági növekedés felgyorsítási ütemét írja le. Egyrészt a magyar gazdaság 2010-ben 1,2 százalékkal növelte teljesítményét, ami a kis- és középvállalkozások fejlődését és felhalmozását növelte. Másrészt a magyar kormány vidékfejlesztési programjának keretében új célként tűzte ki a mezőgazdasági és ipar nagyüzemek és az ehhez kapcsolódó feldolgozóipar fejlesztését, továbbá az infrastruktúra kiépítését, ami további munkahelyek megteremtését és az államadósság mérséklését jelentette. A szerző szerint az államháztartás bevételeinek gyarapodásához további eszközök lehetnek: a magyar gazdaságnak a kétkulcsos szja visszaállítása, a szolidaritás adó kivetése, a vagyoadó bevezetése vagy a veszteségesen működő állami vállalatok jövőbeli támogatásának csökkentése. Azonban érdemes kitérni arra, hogy az ideai első negyedévben a magyar gazdaság 4,7 százalékos növekedést produkált. A jó teljesítményhez hozzájárult, hogy nőtt a piaci alapú szolgáltatások iránti kereslet, az építőipar, illetve az EU-forrásokból megvalósított beruházások. Azonban elemzések szerint várhatóan az európai gazdaság a következő időben lelassul, és ez jelentősen kihat az itthoni növekedésre is.

3. Végezetül a szerző az egészségügyi és oktatási anomáliák felszámolásának lehetőségeit írja le. Az egészségügyi ellátás terén az államháztartás kiadása alacsonyabb, mint az EU-átlag. A kórházak, rendelők zsúfoltak és felszereltségük elavult, a személyzet túlterhelt és jelentős részük Nyugat-Európába vándorol ki. A hatékony ellátáshoz a kormány kidolgozta a Semmelweis-tervet, ami szakmailag szervezné át a rendszert és növelné a dolgozók bérét. A szerző szerint az igazi probléma viszont a rendszer finanszírozásában keresendő, és javasolja a szolgáltatások igénybevételel részleges térítéshez kötni. Az oktatás terén fontos lenne a középiskolai kollégiumi hálózatok továbbfejlesztése, a pedagógusok munkabérének emelése, illetve a felsőoktatásban egységes mérsékelt tandíj vagy térítési díj kialakítása, ahol az anyagi terheket mérsékelné a tanulmányi eredménytől függő ösztöndíjalap és hallgatói hitelrendszer.

Azonban a magyar gazdasági növekedés fontos eleme még a külkereskedelem alakulása. Baranyi Márton szociológus a magyar és német gazdaság aszimmetrikus kapcsolatát írja le (BARANYI, 2013) A szerző szerint a magyar gazdaság 1989 után továbbra is erősen függött Németországtól, továbbá a 2004-es EU-csatlakozás sem hozott számottevő változást az itthoni külkereskedelemben, hiszen a közös határok és vámunió meglétét követően csak csekély mértékben csökkent az interdependencia mértéke. Ugyanakkor a magyar kereskedelem a szomszédos országokkal növekvő tendenciát mutat.

A magyar kormánynak a gazdaság további növekedéséhez vagy szinten tartásához a régi problémákat kell orvosolnia. A 2004-es EU-csatlakozást követően megnyíltak a határok, és a négy szabadság elvének köszönhetően az Európai Közösségen belül az áruk, tőke, szolgáltatások és személyek szabadon mozoghatnak, ami egyrészt javított az ország helyzetén, ugyanakkor komoly problémának tekinthető a nagy szociális ellátórendszer dolgozóinak kivándorlása. Ezenkívül a hazai gazdaság első számú külkereskedelmi partnere Németország, ami jelentősen torzítja a gazdaság erejét és nagyban befolyásolja a GDP növekedését. Megoldás lehet, ha Magyarország diverzifikálja külkereskedelmi kapcsolatát és elősegíti a multi- és transznacionális vállalatok belépését, kihasználva a kapcsolati és hálózati tőkéből eredő előnyöket.

9. AZ EURÓPAI UNIÓ HATÁSA MAGYARORSZÁGRA

Magyarország 2004-es csatlakozása óta 14 év telt el, mégis úgy tekintenek hazánkra a centrumot alkotó országok, mintha még mindig új tagok lennénk. Azonban 14 év még egy ember életében is jelentős időtartam, nem beszélve egy integrációs tömörülésről.

Az elmúlt 14 évben – nem számolva a rendszerváltás óta eltelt majdnem 30 évvel – rengeteg változáson ment át hazánk gazdasági, politikai, társadalmi értelemben egyaránt. Az uniós tagság – ahogyan fentebb is említésre került – nem hozta el azonnal a sokak által áhított gyors felzárkózást és nyugati életszínvonalat, azonban rengeteg pozitív eredmény mutatható fel Magyarországon az uniós tagsághoz kötődően.

Mindenekelőtt a gazdasági aspektust vizsgálva, a leggyakrabban használt mutató, a bruttó hazai össztermék (GDP) értékeit tekintve – kisebb-nagyobb visszaesésekkel – növekedést tapasztalhatunk 2004 és 2017 között. Amíg 2004-ben 104,1 milliárd USD volt a GDP értéke, addig 2017-re már 139,8 milliárd USD-ról szóltak a statisztikák. A 2004–2017-es időszakra nézve az egy főre jutó bruttó hazai érték változásánál is hasonló tendenciát figyelhetünk meg – 2004-ben 10 302 USD, 2017-ben már 14 287 USD értékben alakult az egy főre jutó GDP. A bruttó nemzeti jövedelem (GNI) szintén kisebb-nagyobb visszaesésekkel, de összességében növekvő tendenciát mutat 2004 és 2017 között – 19,9 milliárd HUF, illetve 36,8 milliárd HUF összegről szólnak ezek a mutatószámok.

Ezen számok háttérében jelentős erőfeszítések állnak. Magyarországnak az Európai Unióhoz való csatlakozásából kifolyólag számos reformot kellett végrehajtania szinte minden területen, annak érdekében, hogy taggá váljon – a csatlakozási tárgyalások menetét 31 fejezet tartalmazta. A területi korlátok miatt néhányat kiemelve fontos megemlíteni, hogy a legnagyobb horderejű előnye – az értékközösséghez való tartozás mellett – Magyarországnak abból származott, hogy csatlakozott a világ legnagyobb egységes belső piacához, amelynek következtében már hazánkra is érvényes volt a 4 szabadság elve, és ahol az európai polgárok szabadon élhetnek, dolgozhatnak, tanulhatnak, vagy akár vállalkozhatnak. Rengetegen éltek is ezzel a lehetőséggel. A fő célországai az Unión belül Anglia és Németország. Emellett azonban még számos előny származtatható az ország számára. A csatlakozás előtt született, a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma által kiadott „EU-csatlakozás 2004” című tanulmány részletesen összefoglalja a különböző fejezetekben tárgyaltakat. Ennek alapján a lényeg, hogy hazánk végre részt vehet azon döntéshozatalokban, amelyekhez már 2004. május 1-jét megelőzően is tartotta magát, így tehát azt mondhatjuk, hogy egy külső szemlélőből egy, a kontinens sorsát alakító szereplővé vált, és ez mind a mai napig megállja a helyét. A legfontosabb vívmányok, amelyeket a tagsággal járó előnyökként azonosítottak és egyben az integráció alapja, az értékközösséghez való tartozás, a béke, a biztonság és a stabilitás megteremtése, a jólét megvalósítása, a szolidaritás elvének érvényesítése, az egyenlő versenyfeltételek biztosítása, a gazdasági fejlődés felgyorsulása, a nagyobb ütemben bővülő infrastruktúra, illetve az állampolgárok életszínvonalának, életük minőségének javulása. Mindezek hatására Magyarország esélyt kapott, hogy a történelemben először jelentős politikai és gazdasági súllyal rendelkező, hatékony szervezet egyenrangú tagjává váljon, ezáltal pedig megnőjön nemzetközi súlya és tekintélye. Tizennégy évnyi időtávtól azonban már látszik, hogy a csatlakozásnak nem csak pozitív

oldala volt. Az egyik legfontosabb, ami változott, hogy a taggá válással meg kellett felelnie hazánknak a hatáskörök átruházásnak elvének, az uniós kompetenciák gyakorlása esetében pedig a szubszidiaritás és arányosság elve lett az irányadó a közösségi jog alapján. A szakpolitikák tekintetében tehát az átvilágítás hatására sok változás történt, elég, hogy ha csupán arra gondolunk, hogy mely szakpolitikák tartoznak az Unió kizárólagos hatáskörébe, melyek a megosztott hatáskörök és melyek a támogató, összehangoló vagy kiegészítő intézkedések hozatalára vonatkozó hatáskörök (támogató vagy komplementer hatáskörök) kategóriájába. Mindezekkel hazánk – természetesen a többi uniós tagországhoz hasonlóan – feladta szuverenitásának egy részét, hogy később többet kapjon majd vissza. A hatáskörök kérdésénél kézzelfoghatóbb jele a csatlakozás árnyoldalának, hogy egy tanulmány szerint a magyar emberek inkább elégedetlenebbek az életminőségükkel, mintsem elégedettek. Márpedig az uniós csatlakozással e kérdésben sokkal nagyon előrelépés volt várható, azonban mégsem így alakult. A kezdeti nehézségeket követően nem tett jót a lakosság életszínvonalának a 2008–2009-es gazdasági válság sem, amely időszakban valamennyi – már fentebb is említett – statisztikai mutató (GDP, GNI stb.) meglehetősen visszaesést mutatott. A gazdasági válságból való kilábalás az elmúlt egy-két év adatai alapján mondhatók biztatóknak.

A terjedelmes Kelet-Közép-Európa- (Magyarország-) és EU-áttekintés után a következő részben a kelet-közép-európai térség Európán kívüli integrációjával foglalkozunk, mint egy lehetséges új alternatívaként értelmezve a Kína által kezdeményezett 16+1 együttműködési formációt.

10. KÍNA ÉS KELET-EURÓPA. A VILÁGGAZDASÁGI INTEGRÁCIÓ KÉT ÚTJA?

Magyarország és a kelet-európai térség nyugati típusú gazdasági integrációjának történetében meghatározó fordulópontra a Szovjetunió felbomlása és a régióban lévő országok rendszerváltozásai. A két politikai és gazdasági tábor között ugyan létezett szűk keresztmetszetű gazdasági együttműködés, a széleskörű gazdasági összefonódások és kereskedelmi kapcsolatok létrejöttét a politikai-ideológiai különbségek azonban nem tették lehetővé.

Az 1990-es években a gazdaságpolitikai modellt váltó közép-kelet-európai (KKE) országok, határozott lépéseket tettek a gazdaságpolitika liberalizálására, átalakították alkotmányos berendezkedésüket, a nyugati útmutatásoknak megfelelően privatizálták az állami vállalatok egy részét, és megnyitották a piacukat a nyugati multinacionális vállalatok előtt. Az elavult technológia, a hatékonyságot nélkülöző gazdaságirányítási modellek és a politikai rendszer leváltása „egy csomagot alkotva” vetődött fel, kéz a kézben járt, azt a hamis illúziót keltve, hogy a nyugati technológia, liberalizációs lépések a gazdaságpolitikában, és alkotmányos és jogállamreform együttesen képesek a régiót Nyugat-Európa fejlettségi szintjére repíteni. A 2004-ben, majd 2007-ben az Európai Unió tagjává váló országokban felerősödtek a nyugati integrációt kritikával illető hangok. Az illúziók szertefoszlásában kiemelt szerep jutott a 2008–2009-es pénzügyi, majd reálgazdasági válságnak. A gazdasági válságjelenségek és az életszínvonal-növekedés stagnálása, a gazdaságpolitikai elképzeléseken túl (a piac láthatatlan keze) több országban a politikai integráció folyamatába vetett hitet is kikezdte (euroszkepticizmus). Kínában ez idő tájt terjedt el egy mondás, amely így szól: *Zhongguoren hua guoqu de qian, xifangren hua weilaide qian*. Ez nagyjából azt jelenti, hogy a kínaiak a múlt pénzét költik, a nyugatiak pedig a jövőét.

Kína a világgazdasági integráció ettől eltérő útját választotta. A Mao halálát követő időszak utódlási harcaiból, a Teng Hsziao Ping által vezetett pragmatista kör került ki győztesen. Teng és a köré csoportosuló reformista kommunista politikusok 1978-ban meghirdették a Reform és Nyitás (*gaige kaifang*) programját, mely a Kínai Kommunista Párt (KKP) által jóváhagyott és vezetett gazdasági és politikai reformok sorát jelentette. A reformok jellegét és határait az 1979-es úgynevezett négy alapelv határozta meg, melyben Teng és köre a KKP káderei számára világossá tette, hogy a kínai reformok nem kérdőjelezzik meg a pártállami struktúrát, nem vitatják el a KKP vezető szerepét. A túlságosan haladó és nyugatos mozgalmak elfojtásával (Demokrácia-fal, vagyis *minzhuqiang*)²⁶ és vérbefojtásával (1989: Peking, Tienanmen) ez a kínai társadalom egésze számára nyilvánvalóvá vált. A reformok következtében bekövetkezett a sokak által „kínai gazdasági csodaként” aposztrofált gazdasági növekedés révén létrejött modern városok, amelyek a 21. században a technológiai innováció központjává válhatnak, egy 1949. október 1-jei állapotban megdermedt politikai és pártstruktúrával állnak párban.

²⁶ JORDÁN (2012).

10.1. A KÍNAI TÍPUSÚ INTEGRÁCIÓ EGYES FONTOSABB LÉPÉSEI

Az 1980-as évek közepén Kínában decentralizálták az állami vállalatok (*guoyou qiye*: state-owned enterprises) működését, bár ebben a szakaszban a privatizáció lehetősége még fel sem merült.²⁷ 1983-ban meghirdették a *lishui* rendszert, ami a profitalapú adózás bevezetését jelentette. Az állami vállalatokat két csoportba osztották: nagyvállalatok esetében a ráta egységesen 55% volt, míg a kisvállalatoknál sávosan progresszív adózást vezettek be. Az új adórendszert 1989-ben revideálták, a kormány bevételeinek növelése érdekében bevezették a *lishuifenliu* rendszert, ami megszüntette a kisvállalatok sávosan progresszív adózását, és 35%-os kulcsot vezettek be.²⁸ A gazdaságpolitikai kérdések kidolgozásával Teng a KKP reformista szárnyához tartozó Zhao Ziyang miniszterelnököt bízta meg, aki nagy szerepet töltött be a piacgazdasági átalakítások és a közszolgálati reformok kidolgozásában. Zhao reformjainak tekintélyes része nem tudott megvalósulni, tekintettel arra, hogy 1989-ben a diáklázadások során mutatott szimpátiája kompromittálta, ezért ellenlábasai lemondatták.

1987-ben a KKP XIII. Kongresszusa elfogadta „a három lépésben haladás” (*zousanbu*) programját, mely az alábbi célokat jelölte ki: 1990-ig az 1980-as GNP-t meg kell duplázni. Ezáltal el kell érni, hogy a lakosság alapvető életfeltételei biztosítva legyenek (kínai szóhasználattal: meg legyen oldva a „meleg és a jóllakottság” (*wenbao*) problémája; 2000-ig meg kell négyesíteni az 1980-as GNP szintjét, ami a lakosság viszonyában a „szerény jólét” (*xiaokang*) beköszöntét helyezi kilátásba. Az 1990-es évek végére sor került néhány állami vállalat esetében a privatizációra, csökkent az állami kontroll a magánvállalatok felett és az állam gazdasági folyamatokba való beavatkozása is.²⁹ A névlegesen városi és falusi önkormányzati, a gyakorlatban magánkézben lévő vállalatok is egyre nagyobb nyereséget könyvelhettek el a kedvező piaci környezetnek köszönhetően.³⁰

10.2. KÜLPOLITIKAI LÉPÉSEK

Chen Shuisheng, a kínai modernizációs lépések kutatója szerint az 1978–1992 közötti reformoknál politikai, az 1992–2002 közötti periódusban a gazdasági, a 2002 után pedig inkább a nemzetközi elemek dominálnak.³¹ Való igaz, hogy az ezredforduló tájkán számos mérföldkő jellegű külpolitikai döntés született. 1999. december 20-án Hong Kong után Makaó is visszatért az anyaországhoz, és az „egy ország – két rendszer” politikájának megfelelően különleges közigazgatási területként (*xingzheng tequ*) újra részévé vált Kína közigazgatási rendszerének.³² 2001-ben a történelem eddigi leghosszabb tárgyalási folyamatának eredményeként Kína csatlakozott a WTO-hoz. 2005-re a magánszektor részesedése Kína gazdaság teljesítményében elérte az 50%-ot, egyúttal Kína Ázsia legnagyobb gazdaságává vált.

---

²⁷ JORDÁN (1999).

²⁸ ZHENG (2004).

²⁹ BRANDT–RAWSKI CGT (2008).

³⁰ BRANDT–RAWSKI CID (2008).

³¹ CSS / XZGGFX.

³² JORDÁN–TÁLAS (2005).

10.3. A WASHINGTONI KONSZENZUSTÓL A „PEKINGI KONSZENZUSIG”

Ahogy Kína megvalósította a tervgazdasági rendszerről a piacgazdasági rendszerre való átállást, létrejött egy sajátosan kínai piacgazdasági és gazdaságirányítási modell, amelyet gyakorta úgy neveznek, hogy „a kínai gazdasági modell”, vagy – a Joshua Cooper Ramo által készített, *The Beijing Consensus* című tanulmány megjelenése óta népszerűvé vált kifejezéssel élve – „a pekingi konszenzuson” alapuló gazdasági modell. A „pekingi konszenzusnak” a „washingtoni konszenzustól” való legfőbb eltérése az, hogy a pekingi modell lényegesen szélesebb körű lehetőségeket biztosít az államnak a piacgazdasági folyamatokba való beavatkozásra és a makrogazdasági folyamatok tervezésére, mederben tartására.³³ Ez a sajátosan kínai gazdaságirányítási modell az elmúlt évtizedekben rendkívül hatékonynak és rendkívül sikeresnek bizonyult, így a kínai fejlődési út sajátosságát hangsúlyozó kínai vezetés ma már mint saját fejlődési modelljét ajánlja a fejlődő országok számára.

Kína számára jelenleg a nagyhatalmi politika legfontosabb eszköze a multilateralizmusban keresendő. A kínai nagyhatalmi politika célja egy párhuzamos nemzetközi intézményrendszer kiépítése, melyben Kína szerepe meghatározó, és amely vetélytársként hívja ki a Bretton Woods-i intézményeket, hogyha azok működésében zavar támadna, saját intézményrendszere átvehesse ezek helyét a nemzetközi rendszerben. Ennek az elhatározásnak a jegyében hozták létre 2014-ben az Ázsiai Infrastrukturális Beruházási Bankot (AIIC). Magyarország csatlakozási kérelmét 2017. május 13-án fogadták be, 12 másik jelentkező országgal együtt (Magyarország, Belgium, Kanada, Etiópia, Írország, Peru, Szudán, Venezuela, valamint ázsiai jelentkezőként Hong Kong, Fidzsi-szigeteki Köztársaság, Afganisztán, Örményország, Kelet-Timor). A kínai külpolitikai törekvések kiemelkedő partnere Oroszország, akivel a multilaterális relációkban egységes fellépést, valósít meg, melynek legfontosabb helyszíne az ENSZ Biztonsági Tanácsa (BT). 2012-ben Kína és Oroszország háromszor vétőzta meg az Egyesült Államok és az európai országok által szükségesnek tartott lépések foganatosítását az Aszad-rezsim ellen, melyben a vád ártatlan civilek meggyilkolása volt. Emellett Kína és Oroszország az egymás között lebonyolított kereskedelem viszonyában a saját nemzeti valutájukat használják, a nemzetközi kereskedelemben harcolnak az USD domináns helyzete ellen. Ebbe a megközelítésbe és multilateralista relációba illeszkedik be a két lentebb tárgyalt és Kelet-Közép-Európát érintő két kezdeményezés.

10.4. A 16+1 EGYÜTTMŰKÖDÉS

A *16+1 együttműködés* egy olyan transzregionális platform, amelyet Kína és 16 közép-kelet-európai állam közötti kapcsolat elmélyítése céljából hoztak létre. Wen Jiabao, a Kínai Népköztársaság korábbi elnöke, 2011-es hivatalos magyarországi látogatásán kijelentette, hogy Kína elkötelezett a közép-kelet-európai (KKE) országokkal történő kapcsolatok fejlesztése iránt, mely érdekében egy új mechanizmus megalakítását jelentette be. Egy évvel később Varsóban, Kína és a 16 kelet-közép-európai állam a kapcsolataik intézményi koordinálására, létrehozta a *16+1 együttműködés* elnevezésű platformot. A kezdeményezésben részt vevő 16 kelet-közép-európai állam nem

³³ P. SZABÓ (2011).

más, mint: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Macedónia, Montenegró, Szerbia, Szlovénia, Bulgária, Románia, Csehország, Magyarország, Lengyelország, Szlovákia, Lettország, Litvánia és Észtország. A platform tipikusan eredményorientált jellegű kezdeményezés: tudatosan laza intézményesülés szerint működik. A mechanizmus szerveinek munkájába való bekapcsolódásról az egyes országok jellemzően önkéntes alapon döntenek, és bár az együttműködés a kapcsolatok szinte minden területére kiterjed, elsősorban továbbra is a gazdaság dominál. A gazdasági kapcsolatok legfontosabb vetületét a pénzügyi együttműködés (kedvezményes kölcsönök vagy beruházások) és az infrastruktúra-támogatás (például a Budapest–Belgrád-vasútvonal) jelenti. Jellemzően a gazdasági együttműködés szervei és fórumai a legaktívabbak és legjelentősebbek.

Végül a Kelet-Közép-Európa és Kína együttműködés a 16+1 együttműködés révén jól illeszkedik Kína egyéb új mechanizmusaihoz, illetve együttműködéséhez, amelyek Kína és más régiók állami szintű kapcsolatait koordinálják (például Kína–Afrika Együttműködési Fórum), ami arra utal, hogy a kínai kormány egyfajta minta alapján építi a transzregionális intézményeit, alapvető támpontot adva az Egy Övezet, Egy Út működtetéséhez.

10.5. AZ EGY ÖVEZET EGY ÚT (YI DAI, YI LU) KEZDEMÉNYEZÉS

2013. szeptember 7-én Hszi Csin-ping elnök a kazahsztáni Nazarbajev Egyetemen tartott beszédében bejelentette a Selyemút Gazdasági Övezet Közép-Ázsiával közösen történő létrehozását. Egy hónappal később az indonéz parlamentben az AIIB és a 21. századi Tengeri Selyemút létrehozásáról beszélt. Ez a két esemény tekinthető a kiindulópontnak, mellyel Kína útjára indította az Új Selyemút (későbbi nevén Egy Övezet Egy Út) kezdeményezést, mely 2013 novemberében a Kínai Kommunista Párt által elfogadott 2020-ig érvényes átfogó reformtervbe is bekerült. A projekt, amelyet a kínai külpolitika kiemelt prioritásként kezel, húsz éven belül 64 országot, 4,4 milliárd embert és a világ GDP-jének 40 százalékát magába foglaló gazdasági együttműködési övezetet hozna létre, megkísérelve a világ-gazdaság tengelyének áthelyezését a tengerről a szárazföldre. Az Új Selyemút megvalósulása újra pozícionálná Kína ázsiai, afrikai és európai kapcsolatait, valamint visszaállítaná Eurázsia egykori fontos geopolitikai szerepét.³⁴ A 2013-ban megrendezett fórumon ennek keretében került sor Pekingben a Belt and Road fórumra, amelyen 130 ország képviseltette magát valamilyen formában. Az IMF, a Világbank, a WTO és a Világgazdasági Fórum vezetői is megjelentek és felszóltak Pekingben, de részt vettek a kelet-európai térség képviselői is. Nem véletlenül, hiszen ebben az együttműködési rendszerben a Kínából induló selyemfonal másik végpontján a kelet-európai régió országai állnak.

Minden szereplő mást lát a One Belt One Road kezdeményezés hátterében. Ez egyrészt szól annak, hogy a kezdeményezés szándékosan homályosan lett megfogalmazva, amelyben visszaköszön a kínai modernizációs törekvések kulcskifejezése: „a köveket tapintva kelni át a folyón” (*mozheshitouguohe*). Másrészt pedig, szól a nemzetközi kritikizmusnak, amely megkérdőjelezi a kezdeményezés „win-win” jellegét, és általában véve a program gazdasági hasznosságát. Egy, a *Világgazdaság* cikkében idézett becslés szerint az övezet országainak az elkövetkező tíz évben évi 900 milliárd dollárnyi finanszírozásra lenne szükségük fejlesztési terveik megvalósításához, a beruházási igény

³⁴ Péti (2017).

jelentősen túltervezett.³⁵

Tulajdonképpen a kínaiak hatalmas pénzügyi tartalékaikra és infrastruktúra-fejlesztő kapacitásukra építve ösztönösen kívánják kötni Kínát Belső-Ázsiával, Afrikával és Európával, a régi selyemút prosperitását ígérve azoknak az országoknak, amelyek az elmúlt több mint fél évszázadban inkább a kétpólusú világrend proxyháborúinak elszenvedői voltak, és amelyek számára az 1990-es évektől kibontakozó új világrend váltotta be a hozzá fűződő reményeket. E téren a magyar miniszterelnök szavait érdemes idézni: „A globalizáció régi modelljének lelki, gazdasági és társadalmi energiái kimerültek, ezzel egy időben pedig megszületett a globalizáció új modellje. Pontosan ez volt a célunk a kezdeményezéshez való csatlakozással.”³⁶

Ezen a ponton azonban joggal tehetjük fel a kérdést, hogy mi is teszi Kína számára vonzóvá a kelet-közép-európai régiót? A kelet-közép-európai régió rendkívül fontos stratégiai övezet a projekt szempontjából Kína számára, hiszen a térség mind földrajzi elhelyezkedését tekintve, mind pedig geopolitikai szempontból tökéletesen beleillik az Új Selyemút koncepcióba. A kelet-közép-európai régió mintegy hidat képez a kelet-európai és nyugat-európai országok között, hiszen Közép- és Kelet-Európa szállítmányozási útvonalai nagyban elősegítik a kínai áruk és tőke áramlását Nyugat-Európa felé, jelentősen csökkentve a logisztikai költségeket. Másrészt a kínai cégek a nagyméretű infrastrukturális beruházások, a privatizációs lehetőségek, illetve az állami közbeszerzési pályázatok miatt is élénken érdeklődnek a térség iránt. Kína gazdasági ambíciói mellett fontos említést tenni a tervezet geopolitikai mozgatórugóiról is. Kína geopolitikai és külgazdasági stratégiájában jelenleg prioritást élvez az *Új Selyemút Gazdasági Övezet*, így a Közép- és Kelet-Európával kapcsolatos politikáját és a 16+1 együttműködést is ebben az összefüggésben érdemes vizsgálni.³⁷

Az Európai Unió országai alapvetően diffúz módon közelítenek az Egy Övezet, Egy Út kezdeményezéshez. Jellemzően a választóvonal a tervezettel kapcsolatos aggodalmaikat kifejező nyugat-európai országok és a projektben hosszú távú pozitív lehetőségeket vizionáló közép-kelet-európai országok között húzódik.³⁸ Míg a nyugat-európai országok a tervek megvalósíthatóságával kapcsolatban jóval szkeptikusabbak, addig Kelet-Európában – amelyet Kína a 16+1 együttműködés keretében igyekszik összefogni és befolyásolni – egy egyedülálló lehetőségként tekintenek az One Belt One Roadra, amely hozzásegítheti a régiót a félperiferikus helyzetből való kitöréshez.³⁹

2011-ben Budapesten került először megrendezésre a Kína és Kelet-Közép-Európa gazdasági Fórum, amelyen az akkori kínai miniszterelnök javaslatot tett a régió és Kína közötti kapcsolatok újragondolására. 2012-ben Kína és a kelet-közép-európai országok miniszterelnökeinek varsói csúcstalálkozóján került sor az együttműködés hivatalos létrehozására és az elsődleges célok meghatározására. Kína ekkor bejelentette, hogy egy 10 milliárd dolláros hitelkeretet kíván létrehozni a közös projektek megvalósítása érdekében a régióban, elsősorban az infrastruktúra

³⁵ Világgazdaság (2018).

³⁶ Miniszterelnok.hu (2018).

³⁷ Kína kapcsolata Közép- és Kelet-Európával: a 16+1 együttműködés eddigi mérlege. Forrás: http://kki.hu/assets/upload/09_KKI-tanulmany_CCE-CHN_Goreczky_20171026.pdf

³⁸ What's Next for China's 16+1 Platform in Central and Eastern Europe? Forrás: <https://thediplomat.com/2018/07/whats-next-for-chinas-16-1-platform-in-central-and-eastern-europe/>

³⁹ Az Egy Övezet Egy Út Németország szemszögéből. Forrás: <http://www.geopolitika.hu/hu/2017/05/08/az-egy-ovezet-egy-ut-nemetorszag-szemszogeabol/>

területén. A felek megállapodtak abban, hogy létrehoznak egy 500 millió dollárból álló fejlesztési alapot, és a tagállamok tervbe vették, hogy a régió és Kína közötti kereskedelmet 2015-re 100 milliárd USD-re növelik. A megállapodások továbbá együttműködést írtak elő pénzügyi, turisztikai, kulturális és tudományos területen is. A 2013 novemberében megrendezett bukaresti csúcstalálkozón Magyarország, Szerbia és Kína bejelentette, hogy közösen újítják fel a Budapestet és Belgrádot összekötő vasútvonalat. Ezt követően 2014 decemberében a belgrádi csúcstalálkozón aláírásra került a *16+1 együttműködés* első nagyszabású infrastrukturális projektje, a Budapest–Belgrád-vasútvonal felújítása. A csúcstalálkozón a felek kijelentették, hogy támogatják a Kína–KKE Üzleti Tanács (China–CEEC Business Council) felállítását Varsóban, amelybe a regionális gazdasági szervezetek önkéntesen beléphetnek. Döntés született az első ágazati koordinációs központok megalakításáról. A Kína–KKE Turisztikai Koordinációs Központ (China–CEEC Tourism Promotion Agency) első irodája Budapesten nyílt meg. A 2015 novemberében tartott Suzhou-i csúcstalálkozón véglegesen megszilárdult a 16+1 együttműködés intézményi működésének a rendje. A *Suzhou irányelvek* hangsúlyozták a 16+1 együttműködés és az EU kapcsolatának a további erősítését, a korábban említett együttműködési formák mellett nevesítve a Kína–EU Összeköttetési Platformot (China–EU Connectivity Platform). A 2016 novemberében rendezett Riga-csúcstalálkozó legfontosabb eredménye a Kína–KKE Befektetési Alap (China–CEEC Investment Cooperation Fund) megalapítása volt. A felek megegyeztek, hogy infrastrukturális fejlesztéseiket egyeztetik a transzeurópai közlekedési hálózat útvonalaival.⁴⁰

Érdemes említést tenni arról, hogy Kína külpolitikája során mindig inkább a bilaterális kapcsolatokra koncentrált az Európai Unió egyes tagállamaival, ahelyett, hogy a közösség egészével jutott volna közös megegyezésre. A német és kínai viszony romlása komoly veszélyeket jelentene a közép-kelet-európai régió, és azon belül Magyarország, számára. Ha Németország esetlegesen protekcionista politikát vezetne be, az ellenreakciót váltana ki Kínából, ami azonnal romba döntené az One Belt One Roadhoz fűződő reményeket a periférikus helyzetből való kitöréssel kapcsolatban.⁴¹ A közép-kelet-európai régió érdeke tehát, hogy a One Belt One Road ne elválassza, hanem összekösse az EU-t és Kínát, amelyben Közép-Kelet-Európa egyfajta híd szerepét tölti be. Az elemzők zöme egyetért abban, hogy az európai egység megbontása negatív következményekkel járna, így a 16+1 együttműködésnek összhangban kell maradnia a *China–EU 2020 Strategic* együttműködéssel.

10.6. A 16+1 EGYÜTTMŰKÖDÉS JÖVŐJE

A visegrádi és a balti államok nem szorulnak rá olyan mértékben az infrastruktúra-fejlesztésre, mint balkáni társaik, ennek megfelelően különbözőképpen állnak hozzá az együttműködésben való részvételhez. Kína azonban – a világ második legnagyobb gazdaságaként – olyan megkerülhetetlen tényezővé vált, amit a régió egyetlen országának sem szabad figyelmen kívül hagynia. Mindenképpen pozitívum, hogy az 1990-es évek alacsony intenzitású kapcsolatait követően az elmúlt öt-tíz évben a régió országai és Kína újra felfedezték egymást. Ugyanakkor ez a

⁴⁰ A 16+1 együttműködés bemutatása. Forrás: <http://www.geopolitika.hu/hu/2017/11/01/a-16-1-egyuttmukodes-bemutatasa/>

⁴¹ Az Egy Övezet Egy Út Németország szemszögéből. Forrás: <http://www.geopolitika.hu/hu/2017/05/08/az-egy-ovezet-egy-ut-nemetorszag-szemszogebol/>

kapcsolat nem helyettesítheti a közép- és kelet-európai országok számára a nyugati kapcsolatrendszert, a 16+1 nem alkalmas arra, hogy az európai uniós együttműködés alternatívája legyen. Ami magának az együttműködési mechanizmusnak a jövőjét illeti, a közép- és kelet-európai oldalról részt vevő országok gazdasági, társadalmi, politikai érdekeinek és motivációinak a sokfélesége miatt nagy valószínűséggel kijelenthető, hogy a 16+1 nem fog multilaterális együttműködési fórummá válni a közeljövőben. Kína érdekeinek is jobban megfelel a kétoldalú kapcsolatok hálója, amelynek központi szereplője saját maga. Több országot érintő, határokon átnyúló fejlesztési projektekre lehet számítani, azonban mind a 16 államot érintő, átfogó együttműködésre nem nagyon van kilátás. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy ezt a kapcsolatrendszert ne lehetne megtölteni olyan tartalommal, amely ebben a formában is előnyös lehet a régió országai számára. Az infrastruktúra-fejlesztéseken túl célszerű lenne olyan területeken is erősíteni a párbeszédet, amelyek eddig kevesebb hangsúlyt kaptak. Ehhez az szükséges, hogy a régió képviselői kezdeményezőként lépjenek fel és határozottan alakítsák a párbeszéd tematikáját. A hazai kormányzat kezdeményezőkéssége nem vitatható el, hiszen nagyjából hét évvel ezelőtt meghirdette az úgynevezett keleti nyitás politikáját. A következőkben ezért erről érdemes egy rövidebb áttekintést tenni.

10.7. A KELETI NYITÁS POLITIKÁJA

A magyar kormány 2012 áprilisában fogadja el a Széll Kálmán Terv 2.0-át, amelynek keretén belül megkezdődtek azok a folyamatok, amelyek biztosították keleti nyitás politika gazdasági háttérét. Az új külgazdasági stratégia célja az importunk földrajzi diverzifikációjának elősegítése. Azt fontos kijelenteni, hogy ez a stratégia nem a nyugati partnerekkel szemben fogalmazódott meg és jön létre. Magyarország egyfajta zsilipszerepet tölthet be az ázsiai piacok és az EU között. A kitűzött célok elsősorban szorgalmazzák a közel-keleti és ázsiai országokkal való gazdasági kapcsolatok kialakítását. Kiemelt partnerként jelenik meg Kína, hiszen a világgazdaságot irányító országok egyikéről van szó. Kína mellett megjelennek a kaukázusi térség államai (például: Azerbajdzsán, Grúzia, Kazahsztán), mint lehetséges piacok a magyar export számára. Ezenfelül az arab világról is szót ejt az új stratégia, ahol törekedni kell a gazdasági kapcsolatok szorosabbá kötésére.

Fontos megemlíteni, hogy a keleti nyitás megfelelő kiaknázása során rengeteg technológiai újítást leshetne el Magyarország például az ASEAN-országoktól vagy Kínától.

A kormány külpolitikai irányváltásának fő mozgatórugója elsősorban a hazai kis- és középvállalkozók piacszerzésének elősegítése, hosszú távú beruházások előmozdítása. Bár nagyfokú volumennövekedés ettől nem várható. Ennek eszközeként számos kereskedőházat alapított és működtetett a keleti piacokon Magyarország (például: Moszkva, Baku). Azonban a Magyar Nemzeti Kereskedőház 2012-es megnyitása után jelentős veszteséget termelt, amely a 2018-as bezárásához, átszervezéséhez vezetett (kevesebb területen fognak megjelenni, illetve egyes helyen csak promóciós tevékenységek elvégzésére fognak fókuszálni).

A magyar-ázsiai kereskedelem jelentős deficittel működik, köszönhetően az óriás mértékű kínai importnak. (Megjegyzendő, hogy ez a tendencia nem egyedi, és a többi európai ország tekintetében is fellelhető.) A magyar kereskedelem leginkább pár kiemelkedő ázsiai partnerországgal és egységes termékszerkezettel működik.

A keleti nyitás nem tekinthető újdonságnak Európa országai között. Egyrészt Kína az USA után az Unió legfontosabb külkereskedelmi partnere, követi Oroszország, Törökország, illetve jelentős helyet foglal el Japán, Dél-Korea és India is. Németország és Ausztria nagy figyelmet szentel a keleti országokban rejlő lehetőségeknek. Németország az EU

teljes kínai exportjának majdnem felét adja, továbbá importórként is jelentős szerepet foglal el. A német gazdaságnak, német cégek magyarországi leányvállalatainak köszönhetően a magyar gazdaság is közvetett módon bekapcsolódik ebbe a kereskedelembe. Vagyis a multinacionális cégek szerepe nagyarányú a magyar-ázsiai kereskedelemben, ennek eredményeképpen a termelési folyamatok egyre nagyobb mértékben nemzetköziesednek az országban. Fontos érzékelni, hogy a kínai terjeszkedési politika fő célpontja nem Magyarország, hanem az Európai Unió. Vagyis a kínai politikai célok elérésének a mi országunk egy eszköze, melyet fel kell ismernünk és az előnyünkre fordítanunk. Magyarország európai uniós tagállam, így a bilaterális kapcsolat elmélyítése révén Kína akár pozitív irányba tudja elmozdítani a kínai kérdésekben születő uniós döntéseket (például: antidömping), illetve a szabadkereskedelmi tárgyalásokat. Tehát a kapcsolatokból valószínűleg Kína profitálhat a legjobban, azonban ha Magyarország ügyesen használja ki az összekötő ország szerepét, jelentős gazdasági eredményeket érhet el vele, illetve segíti a világgazdaságban elfoglalt helyének növekedését. Milyenek azonban a magyar-kínai kapcsolatok? Erre igyekszik választ adni a következő néhány gondolat.

10.8. KÍNAI BERUHÁZÁSOK MAGYARORSZÁGON

Magyarország és Kína között a beruházásokról szóló kölcsönös megállapodás nem számít újnak, ugyanis már egészen az 1990-es évek elején, pontosabban 1991. május 29-én megállapodás született a két ország között a „Magyar Köztársaság és a Kínai Népköztársaság között a beruházások elősegítéséről és kölcsönös védelméről”, amelyet végül az 1994. évi XCIV. törvényben rögzítettek. Ezen törvény első cikke rögzíti, hogy a felek mit értenek beruházás alatt, vagyis olyan gazdasági tevékenységet, amely kiterjed többek között az ingó és ingatlanokra, a társasági részesvényekre, a gazdasági értékkel bíró bármilyen szolgáltatásra vagy pénzre szóló követelésre, a különböző szerzői jogokra, az ipari tulajdonjogra, a know-how-ra és ipari eljárásokra, továbbá rögzíti még a természeti erőforrások kutatására és kiaknázására vonatkozó koncessziókat is. A törvény azonban nem csupán a beruházás kifejezését pontosítja, hanem a beruházókat is, vagyis kimondja, hogy beruházónak számít a két szerződő fél hivatalos állampolgára, valamint azon gazdasági társaságok is, amelyeket hivatalos, törvényes keretek között létesítettek valamilyen szerződő ország területén.

Ahogy azt a 1994. évi XCIV. évi törvény is mutatja, a két állam között már az 1990-es évek óta fontos gazdasági kapcsolat áll fenn. Mivel azonban túl hosszú lenne kitérni minden beruházásra, ezért csak az elmúlt évek legfontosabb beruházásait ismertetném. 2011-ben a BorsodChem PVC-gyártásáról ismert vállalatot felvásárolta a kínai Wanhua Industrial Group. 2012 és 2017 között a BorsodChem több milliárd forintot értékben fogott bele beruházásokba, többek között kutatás-fejlesztést, környezetvédelmi és energiahatékonyság növelést, továbbá termelési kapacitások emelkedését célzó projekteket. 2014-ben a Bank of China, amely Kína legnagyobb kereskedelmi bankja, megnyitotta Budapesten magyarországi képviseletét, amely egyúttal a legnagyobb közép-kelet-európai központja is egyben. A beruházás azért is jelentős, mert az RMB, vagyis Kína hivatalos fizetőeszköze a nemzetközi pénzügyi fizetésekben az ötödik legjelentősebb valuta. A magyar fél a bank megjelenésétől a nemzetközi pénzügyi felgyorsítását, valamint további kínai befektetések előmozdítását várja. Ezeken kívül még érdemes megemlíteni, hogy a Huawei telekommunikációs szolgáltató 2005-ben jelent meg Magyarországon. Azóta számos befektetést hajtott végre, többek között 2009-ben egy egész Európát a Huawei termékeivel ellátó központot, 2011-ben pedig Batorbágyon hozta létre logisztikai központját, amely így megkönnyítette a termékeinek szállítását Európa-szerte.

A beruházások pozitív hatása mellett szól, hogy egyrészt növelik a munkahelyek számát, a Huawei például 330 személyt foglalkoztat budapesti központjánál, és további 1500 embernek biztosít megélhetést. Ezenkívül hozzá-

járulnak a K+F-tevékenységekhez, ahogy azt a BorsodChem esetében is láthattuk, amelyek legtöbbször hatalmas költségekkel járnak, és amelynek eredményei más ágazatokba is átszivároghatnak és segíthetik azokat. Szintén pozitív jelenségük, hogy együttműködési megállapodások keretében más cégekkel, vállalatokkal is szövetségre lépnek, amely így azok fejlődését és produktivitását is előrelendítheti. De számos egyéb előnyeit említhetjük még ezeknek a beruházásoknak, a Huawei honlapját olvasva kiderült például az is, hogy a magyar felsőoktatásban korábban ösztöndíjprogramokat támogattak, illetve együttműködésben állnak olyan egyetemekkel, ahol az informatikai kutatásokat célzó képzések is jelen vannak. Ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk a beruházások negatív hatásairól sem, egyrészt a felvásárlásokkal magyar érdekeltségű cégeket, vállalatokat veszünk, vagyis csökken a magyar befolyási övezet és kiszolgáltatottabbá válhatunk a vállalat körüli eseményekre, mint például az esetleges kivonulás miatti munkahelyvesztéssel járó problémákra. Ezenkívül pedig hátránya lehet még, hogy magyar cégeket, vállalatokat sodorhat előnytelen helyzetbe, amely azok megszűnésével járhat.

10.9. EGY LÉNYEGI KÉRDÉS: A KÍNAI TURIZMUS MAGYARORSZÁGON

Magyarország a keleti nyitás politikai programjának köszönhetően egyre nagyobb figyelmet fordít a turizmusra is, azonban érdemes megemlíteni, hogy a két ország között már egészen az 1980-as évek végétől fogva fontos a turisztikai kapcsolatok építése. Kiemelt jelentőségű ezzel kapcsolatban az 1987-es megállapodás Kína és Magyarország között, amelynek hatályban tartásáról a 2001. évi XXI. törvényünk is rendelkezik. A két ország között javuló gazdasági és partnerségi kapcsolatok miatt 2017-ben a Ctrip – 1999-ben létrehozott, mára már a legnagyobb online kínai utazási iroda – és a Magyar Turisztikai Ügynökség együttműködési megállapodást írt alá. A megállapodás lényege, hogy a Ctrip olyan marketing programokat és promóciós anyagokat fog összeállítani Magyarországról, amelyben a Magyar Turisztikai Ügynökség is aktívan részt vesz. Említésre méltó esemény még, hogy 2016-ban a Kínai Nemzeti Turisztikai Hivatal megnyitotta budapesti irodáját, amelynek fő tevékenysége, hogy a közép-kelet-európai régióból Kínába utazni vágyó turisták számára megkönnyítse a vízum igénylést, ami tovább erősítette a kétoldalú kapcsolatokat és a turizmus fejlődését a két állam viszonylatában. A két ország, továbbá az Európai Unió és Kína között az utóbbi években a turisztikai kapcsolatok sokat fejlődtek, érdemes kiemelni, hogy idén létrejött a 2018 EU–Kína Turisztikai Év nevű program, amelyet az Európai Bizottság alkotott meg különböző turisztikai, utazási és kereskedelmi szervezetekkel karöltve. A program során olyan együttműködések létrehozását igyekeznek megvalósítani, amelyek rendelkeznek többek között a vízumigénylések könnyítéséről, a légi összeköttetések fejlesztéséről, illetve a kevésbé ismert úti célok felvirágoztatásáról. Ezenkívül a program során különböző turisztikai rendezvényeket, konferenciákat is lebonyolítottak már. Érdekesség, hogy a program több világörökségi helyszínt is igyekszik népszerűsíteni, Magyarország kapcsán például Tokaj borvidékét. Az EU és Kína, illetve Magyarország és Kína viszonylatában létrejövő megállapodásoknak köszönhetően 2017-ben a kínai vendégéjszakák száma több mint 371 ezer volt, vagyis közel 35%-kal több a 2016-os évhez képest. Ezenfelül pedig, csak Budapestre 178 ezer vendég érkezett, amellyel így Kína a legnagyobb 10 küldő országok közé került. A turisztikai együttműködéseknek köszönhetően növekednek az ország bevételei, az ország jó hírvének erősítése pedig tovább növelheti a turisták számát. Fontos pozitív hatása még a turizmusnak, hogy előrelendíti a turizmussal foglalkozó vállalkozásokat is, úgy munkahelyek jöhetnek létre, amelyek összességében mind a gazdaság erősítését eredményezik. Nem szabad azonban megfeledkezni arról sem, hogy míg a beruházásoknál, úgy a turizmus esetében is találkozhatunk nega-

tív következményekkel is, mint például a környezetszennyezés növekedéséhez, illetve társadalmi szempontból feszültségekhez is vezethet, mint a túlszűfoltta váló tömegközlekedési rendszer vagy az esetlegesen megmutatkozó kulturális különbségek miatt.

10.10. NÉHÁNY KÖVETKEZTETÉS: KÍNA, KELET-KÖZÉP-EURÓPA ÉS EZEN BELÜL MAGYARORSZÁG VISZONYA

Az előzőekben áttekintettem Kína a világgazdasági integrációjának főbb lépéseit, melyben kifejtettem, hogy az elmúlt négy évtized első felében a nyugati típusú világrend és intézményrendszer elfogadása és működtetésében való nagyobb részvétel jellemezte, mely a külpolitikában békés, konfliktusokat kerülő attitűddel párosult. Az utóbbi két évtizedben Kína újra mint nagyhatalom jelent meg a külpolitika színpadán, kritizálja és kihívja a nyugati világrendet és intézményrendszert, hozzáfogott saját „paralel világrendjének” kiépítéséhez, amelyben potenciális „partnerként” kezeli a liberális demokrácia és a piacgazdaság modelljeiben csalódó Kelet-Közép-Európa és Afrika országait.

11. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A monográfiában Kelet-Közép-Európa világgazdasági orientációjának legfontosabb kérdései kerültek áttekintésre, melyben objektív okok miatt hazánk, Magyarország kiemelt szerepet kapott.

A számvetés során elsőként a régió periferikus, félperiferikus helyzetét értékeltem, és egy rövid áttekintést adtam arról, hogy mit is értünk Kelet-Közép-Európa alatt. Ezt követően rámutattam a rendszerváltozás előtti gazdasági és társadalmi sajátosságokra a világgazdasági, illetve egészen pontosan az államszocialista reláció kapcsán. Igyekeztem minél egzaktabb módon bemutatni az átmenet folyamatát, azt a folyamatot, amelyben Kelet-Közép-Európa és ezen belül Magyarország „visszatalált” az eredeti kereskedelmi partnereihez és a harmadik évezred elejére a német értéklánc szerves része lett. Az átalakulás folyamatában rámutattam az európai integráció, a V4-es és a CEFTA-együttműködések jelentőségére és szerepükre a reorientációs folyamatban.

Fontos volt még kiemelni az utóbbi évek fejleményeit is, ugyanis Kelet-Közép-Európában egyre erősebb Kína szerepe, ezért a monográfiám legutolsó részében kitértem a 16+1 és a One Belt One Road kezdeményezésre, ezek lehetőségeire és szűk keresztmetszeteire. Végezetül érdemes felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy Kelet-Közép-Európa valójában évszázadok óta Európa félperifériájához tartozik, és a korábbi tapasztalatokból kiindulva – és ha Berend T. Iván érvelését is szem előtt tartjuk – egyelőre nem várhatjuk, hogy a régió markánsan és sokszálúan kapcsolódjon a világgazdasági folyamatokba. Várható, hogy a jövőben vontatott, vagy éppen kevésbé vontatott, felzárkózás, további átalakulás mellett egyre szervesebb része lesz a világgazdasági folyamatoknak.

FELHASZNÁLT IRODALMAK

- Báger, G. – Kovács, Á. (2004): Privatizáció Magyarországon I. kötet. Állami Számvevőszék, Fejlesztési és Módszertani Intézet, 2004, június, pp. 101–103.
- Baldwin, R. (2016): The Great Convergence – Information Technology and the New Globalisation. Belknap Press – An imprint of the Harvard University Press, 344 p.
- Baranyi, M. (2013): Magyarország aszimmetrikus kereskedelmi függősége az integrációs profil szemszögéből. Köz-gazdaság. Vol. 8. No. 1., pp. 147–155.
- Berend, T. I. (1999): Central and Eastern Europe, 1944–1993: Detour from the Periphery to the Periphery. Cambridge Studies in Modern Economic History, Cambridge University Press, Cambridge, 436 p.
- Blahó, A. – Kutasi, G. (2010): Erőközpontok és régiók a 21. század világgazdaságában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 407 p.
- Bod, P. Á. (2002): Belátszik a jelen – Kerekasztal beszélgetés a globalizáció kilátásairól. Magyar Nemzet, 2002. június 15.
- Böröcz, J. (2017): Hasított fa, A vilárendszer-elmélettől a globális struktúraváltásokig. L'Harmattan Könyvkiadó, Budapest.
- Brandt, L. – Rawski, T. G. (2008): China's Great Transformation. Cambridge University Press, Cambridge.
- Csaba, L. (2018): Válság, gazdaság, világ. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, 256 p.
- Csath, M. (2008): A magyar versenyképesség és „puha tényezői”. Valóság, 2008/11., pp. 1–13.
- Gál, Z. (2015): Modernizációs lejtőn: Kelet-Közép-Európa és Magyarország felzárkózási kísérletei és a felzárkózási területi scenáriói. Elérhetőség: <https://docplayer.hu/46483679-Modernizacios-lejton-kelet-kozep-europa-es-magyarorszag-felzarkozasi-kiserletei-es-a-felzarkozas-teruleti-szenarioi.html> (utolsó letöltés: 2019. október 10.)
- Halecki, O. (1950): The Limits and Divisions of European History. Sheed and Ward, New York.
- Halmay, P. (2007): Az Európai Unió agrárrendszere. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 402 p.
- Jordán, Gy. (2008): „Az ég magas, a császár messze van” – Igazságszolgáltatás, jog és politika Kínában. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Jordán, Gy. (1999): Kína története. Aula Kiadó, Budapest.
- Jordán, Gy. – Tóth, B. (2005): Kína a modernizáció útján a XIX–XX. században. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Kiss, J. L. (2003): Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában. Teleki László Alapítvány, Budapest, 392 p.
- Kőrösi, I. (2010): Kelet-Közép-Európa felzárkózásának lehetősége és kilátásai az Európai Unióban. Külügyi Szemle, 2010/1., 65. p.
- KSH (2016): Jelentés a külkereskedelem 2016. évi teljesítményéről. Elérhetőség: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/kulker/kulker16.pdf> (utolsó letöltés: 2019. október 10.)
- Malowist, M. (1966): The problem of the inequality of economic development in Europe in the later Middle Ages. Economic History Review, Vol. 19. Issue 3., pp. 15–28.
- Nagy, Gy. (2007): A globalizáció hatásai és megítélése – A közép- és kelet-európai térség és Magyarország tapasztalatai. BME PhD Konferencia, Budapest, 2007. december 7.

- Palánkai, T. (2009): Nemzet és globalizáció. Magyar Tudomány, 2009/4., pp. 441–459.
- Péti, M. (Szerk.) (2017): Az Új Selyemút Gazdasági Övezet geostratégiai és földrajzi dimenziói Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdaságföldrajz, Geoökonómia és Fenntartható Fejlődés Intézet, Budapest.
- P. Szabó, S. (2011): Magyar-kínai gazdasági kapcsolatok és a Nemzeti Adó- és Vámhivatal. Közzolgálat: Közigazgatási Magazin, 1(3), pp. 49–50.
- Sedelmeier, U. (2016): Europe after the Eastern Enlargement of the European Union: 2004–2014. Elérhetőség: <https://eu.boell.org/en/2014/06/10/europe-after-eastern-enlargement-european-union-2004-2014> (utolsó letöltés: 2019. október 10.)
- Tálas, P. (2016): Kelet-Közép-Európa sajátosságai az európai politikai térben. In: Regionális tanulmányok egyetemi jegyzet. NKE Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest, pp. 25–28.
- Eurostat (2018): Statistics on the European Union. Elérhetőség: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (utolsó letöltés: 2019. október 10.)
- Eurologus (2016): Tényleg megéri az EU-tagság? Elérhetőség: https://index.hu/kulfold/eurologus/2016/06/02/tenyleg_megeri_az_eu-tagsag/ (utolsó letöltés: 2019. október 10.)
- Stark, A. (2011): Húsz év a magyar gazdaságban: Megoldásra váró dilemmák, 1990–2010. História, Vol. 33. No. 7., pp. 22–24.
- Sz. Bíró, Z. (2011): Gorbacsov reformjai és Kelet-Közép-Európa: Szocialista országok a peresztrojka idején. História, 33. évf. 1–2. sz., pp. 16–20.
- Le Gourriérec, M. (2014): The EU and Enlargement 10 Years On: Success and Improvement. Elérhetőség: <https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2018/01/10years-enlargement-legourrierec-ne-jdi-may14.pdf> (utolsó letöltés: 2019. október 10.)
- Zheng, Y. (2004): Globalization and State Transformation in China, Cambridge University Press.

A Nemzeti Közsolgálati Egyetem kiadványa

Kiadó:

Nemzeti Közsolgálati Egyetem
Közigazgatási Továbbképzési Intézet
www.uni-nke.hu

Felelős kiadó:

Prof. Dr. Kis Norbert rektorhelyettes
Címe: 1083 Budapest, Üllői út 82.

Kiadói szerkesztő:

Császár-Biró Anna

Tördelőszerkesztő:

Mikes Vivien

ISBN 978-963-498-216-6 (elektronikus)